Державний вищий навчальний заклад
“Запорізький національний університет”
Міністерства освіти і науки України

І.В. Тарасюк

ВСТУП ДО СПЕЦФІЛОЛОГІЇ (романської)

Методичні вказівки
для студентів освітньо-кваліфікаційного
рівня «бакалавр», професійне спрямування
«Мова і література (іспанська)»,
«Мова і література (французька)»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № __ від __.__.2015

Запоріжжя
2015

УДК: 811.13 (075.8)
ББК: Ш 147-923
Т 191

Тарасюк І.В. Вступ до спецфілології (романської): Методичні вказівки для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», професійне спрямування «Мова і література (іспанська)», «Мова і література (французька)». – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 53 с.

Методичні вказівки з курсу „Вступ до спецфілології (романської)” містять перелік тем семінарських занять, кожне з яких включає плани основних тем курсу, контрольні питання з кожної теми, практичні завдання, теми рефератів і повідомлень, матеріали для засвоєння, список рекомендованої літератури, термінологічний словник.

Методичні вказівки сприятимуть організації самостійної роботи студентів при підготовці до семінарських занять та систематизації вимог до теоретичних та практичних знань студентів з романської філології.

Рецензент *к.філол.н., доц. О.В. Тєлкова*

Відповідальний за випуск *к. філол.н., доц. І.Є. Шаргай*

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ 1: Романський мовний ареал та історичні умови його утворення..... 6

РОЗДІЛ 2: Історичний розвиток і структурна спільність романських мовних систем 29

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА..... 46

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК…….49

ВСТУП

Методичні вказівки призначені для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Філологія», професійне спрямування «Мова і література (французька)», «Мова і література (іспанська)» другого року навчання. Теоретичний курс «Вступ до спецфілології (романської)» спирається на курс «Вступ до мовознавства», який викладається студентам філологічних факультетів протягом першого року навчання, а також на знання латинської мови та мови основної спеціальності.

В теоретичному курсі «Вступ до спецфілології (романської)»:

1) уточнюється об`єкт романської філології як самостійної наукової та учбової дисципліни; визначаються основні напрямки вивчення романських мов у практичному та теоретичному аспектах;

2) висвітлюються питання соціолінгвістичної характеристики сучасних романських мов; визначається область їх розповсюдження у Європі та за її межами;

3) розглядаються загально романські лінгвістичні проблеми: проблема класифікації романських мов і проблема їх структурної спільності; встановлюється структурна спільність романських систем в області фонетики, граматики, лексики; сучасний стан романських мов співвідноситься з основними напрямками їх історичного розвитку;

4) дається загальна характеристика основних етапів розвитку латинської мови; аналізуються фактори диференціації народної латині та її перетворення у романські мови; характеризуються письмові свідоцтва народної латині та пам`ятники ранніх романських мов;

5) висвітлюються етапи формування романістики як науки; основи типологічних досліджень сучасних романських мов.

За підсумками вивчення курсу студент повинен **знати:**

- ареали розповсюдження романських мов у сучасному світі;
- лінгвогеографічні та соціолінгвістичні характеристики окремих груп романських мов;
- класифікації романських мов;
- дороманські народи та письмові пам`ятки їх мов;
- фонетичні, граматичні, лексичні особливості народної латині;
- джерела вивчення народної латини,
- перші пам`ятки романських мов;
- теорії походження романських мов;
- основні фонетичні закони,
- засади порівняльно-історичного методу вивчення мов;
- історію романістики.

За підсумками вивчення курсу студент повинен **вміти:**

- оперувати системою термінів та понять, прийнятих у романістиці;
- показати на карті ареали розповсюдження романських мов;

- надати лінгвогеографічну та соціолінгвістичну характеристики романських мов;
- пояснити причини основних фонетичних, граматичних та лексичних змін у народній латині, які привели до формування сучасних романських мов.

Даний курс закладає основи для сприйняття та вивчення таких теоретичних курсів як теоретична фонетика, теоретична граматика, лексикологія, історія мови, стилістика, а також загальне мовознавство, лінгвокраїнознавство, література і історія країни мови, що вивчається. У цьому напрямку методичні вказівки призначені сприяти формуванню умінь та навичок філологічного аналізу учбового матеріалу, а також закладанню основ теоретичної підготовки філологів-романістів.

Методичні вказівки укладено у відповідності до вимог навчальної програми курсу «Вступ до спецфілології (романської)». Учбовий план передбачає вивчення даного курсу у III семестрі, усний іспит, в цілому 108 годин: 18 годин лекційних (9 лекцій), 16 годин практичних (8 семінарських занять), 37 годин самостійної роботи та 37 годин на виконання індивідуального завдання.

Методичні вказівки охоплюють 8 семінарських занять, поділених на два модулі. Кожне заняття включає плани основних тем курсу, контрольні питання з кожної теми, завдання для індивідуального виконання, теми рефератів та повідомлень, матеріали для засвоєння, список основної та додаткової літератури, термінологічний словник.

Навчальний матеріал засвоюється студентами під час аудиторної роботи (під контролем викладача), позааудиторної (самостійної) роботи та індивідуальної роботи. Самостійну роботу над темою рекомендується організовувати у такій послідовності:

1. Ознайомлення з темою та планом семінарського заняття.
2. Вивчення теоретичного матеріалу (конспект лекцій, підручник, основна література).
3. Відповіді на контрольні питання до теми з опорою на матеріал конспекту лекцій, підручника, основної літератури.
4. Виконання індивідуальних завдань з використанням як основної, так і додаткової літератури.
5. Підготовка реферату або повідомлення за однією з проблем теми (даний вид роботи – факультативний і виконується вибірково за бажанням студента, або за дорученням викладача; при цьому рекомендується використовувати додаткову літературу).

РОЗДІЛ 1 : Романський мовний ареал та історичні умови його утворення

Семінарське заняття № 1

Тема: Романська філологія як наукова та навчальна дисципліна. Сучасний романський мовний ареал.

План заняття

1. Об`єкт і предмет романської філології. Основні завдання курсу „Вступ до спецфілології (романської)". Зв`язок романської філології з іншими дисциплінами.
2. Поняття Романії. Ареали розповсюдження романських мов (історичний аспект).
3. Романські мови у сучасному світі (лігвогеографічна та соціолінгвістична характеристики):

3.1. Іберо-романські мови: португальська, галісійська, іспанська, каталанська.
3.2. Галло-романські мови: французька, окситанська, франкопровансальська.
3.3. Ретороманська мова.
3.4. Італо-романські мови: італійська, сардинська.
3.5 Балкано-романські мови: румунська.

4. Креольські мови.
5. Поняття літературних романських мов і літературної норми.
6. Проблема „мова – діалект" в умовах романського мовлення.

Ключові поняття: романська філологія, романське мовознавство, романістика, Романія, мовний стан, діалект, варіант, мовна ситуація, креольська мова, білінгвізм, діглосія

🗐 Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 12-43.
2. Гак В.Г. Введение во французскую филологию / В.Г. Гак. – М.: Просвещение, 1986. – С. 1-56.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К.: Академия, 1999. – 288 с.
4. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 21-36.
5. Языки мира: Романские языки / Ред. И.И. Челышева, Б.П. Нарумов, О.И. Романова. – М.: Academia, 2001. – 720 с.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому питанні*** треба звернути увагу на зв`язки, які існують між наступними термінами:

1) *Філологія* (від древньогр. philologia – «любов до слова») – одна з найдавніших галузей знання, яка представляє сукупність наук, які вивчають тексти, завдяки яким можна описати мову або літературу того чи іншого народу. У філологію об`єднуються дві сфери дослідження: *літературознавство* (яке вивчає організацію, зміст та ідейну сторону текстів) та *мовознавство* (яке досліджує мову як засіб вираження думки). Отже, філологія як наука може мати *більш широкий зміст*, який охоплює як мову, так і літературу, або *більш вузький зміст*, обмежений тільки мовою, або тільки літературою. Тому терміни *романська філологія, слов`янська філологія* тощо треба розуміти перш за все як вивчення відповідних мов.

2) *Романська філологія (або романське мовознавство)* – наукова галузь знання, що вивчає історію виникнення і розвитку романських мов і діалектів, а також їх сучасний стан і функціонування. Теоретичний курс «Вступ до спецфілології (романської)» є одним з вступних курсів до спеціальної лінгвістики. Він забезпечує зв`язок з між курсами загального мовознавства та латинською мовою, з одного боку, та курсом історії конкретної романської мови, з іншого боку.

3) Під більш широким терміном *романістика* розуміється комплекс філологічних дисциплін, котрі вивчають матеріальну та духовну культуру романських народів (історія, етнографія, культурологія, антропологія, література, фольклор).

4) *Об`єктом дослідження романської філології* є романські мови, пов`язані спільністю походження від древньої латинської мови, що розповсюдилась під час римських завоювань на території Південної Європи. Безпосереднім джерелом романських мов була народна латинь – усне мовлення романізованого населення на територіях, що входили до складу Римської імперії.

5) *Предметом дослідження романської філології* є різні аспекти вивчення романських мов, такі як:

- походження романських мов,
- принципи їх класифікації,
- стилістичні різновиди латинської мови,
- особливості розмовної латинської мови,
- причини диференціації народної латини і її еволюція у романські мови,
- типологічні порівняння латинської та романської мовних систем з урахуванням їх історичного розвитку,
- етапи формування романістики як науки.

Будучи самостійною науковою дисципліною, «Вступ до спецфілології (романська)» є пов`язаним з багатьма іншими науками: історією, географією, соціологією, логікою, психологією, логікою, психологією, літературознавством

тощо. Визначаючи місце дисципліни «Вступ до спецфілології (романська)» серед інших галузей знання *треба показати* характер зв`язків між ними.

Наприклад, для розуміння проблеми виникнення романських мов треба знати історію розвитку Римської держави та її колоній. Соціологічні відомості необхідні для розуміння шляхів формування соціальних спільнот, переселення племен і народів в межах романомовного ареала, утворення територіально-соціальних груп на базі однієї мови (група діалектів) або різних мов (мовні союзи). Дані таких наук як психологія, літературознавство, археологія, етнографія, географія мають дуже важливу роль у вивченні побуту і звичаїв древніх народів Романії, письменних пам`яток народної латини тощо.

У ***другому питанні*** необхідно розрізнювати історичний аспект терміну «Романія», який у творах римських істориків пізнього періоду (V-VI ст. н.е), означав території, що входили до складу Римської імперії, та сучасне його значення – область розповсюдження романських мов у світі.

Усвідомлення двох аспектів терміну «Романія» повинно формуватись на основі даних географічної історії, яка виокремлює три етапи і три ареали розповсюдження романських мов:

Перший етап – формування романських мов на територіях колишньої Римської імперії у Європі з IV ст. до н.е. до II ст. н.е. Цей ареал називається „Стара Романія" і сьогодні він охоплює Португалію, Іспанію, Андорру, Францію, Італію, частину Швейцарії, частину Бельгії, Румунію, Молдову.

В діахронії виділяють також „*Втрачену Романію*" – регіони, де були всі передумови для формування романського мовлення, але яке не утворилось, або де у певний період функціонувало романське мовлення, яке пізніше зникло. Так, поза Старою Романією залишились території сучасних Великобританії, Германії, Нідерландів, Угорщини, німецькомовна частина Швейцарії, Балканського півострова. У деяких з цих регіонів зникнення латинської мови відбулось з остаточним розпадом Римської імперії, інші втратили романські наріччя пізніше.

Другий етап – розповсюдження романських мов, пов`язане з географічними відкриттями та колоніальними завоюваннями у Америці у XV-XVIII ст. Умовно цей ареал називають Другою Романією. До нього відносяться країни Латинської Америки з іспанською мовою, Бразилія з португальською мовою, франкомовні райони Канади.

Третій етап – колоніальні захвати у Африці та Азії у XIX-XX ст., що не супроводжувались масовим переселенням романомовного населення. Романські мови, як правило, співіснують поряд з місцевими мовами як засіб внутрішньодержавного та міжнародного спілкування.

Для відповіді на ***третє питання*** потрібно застосувати єдині лінгвогеографічні та соціолінгвістичні критерії для характеристики романських мов:

- ареал розповсюдження – в Європі та за її межами;
- кількість мовців,
- загальний діалектний склад;
- комунікативно-функціональний статус мови:

1) форми мови:
- літературна,
- розмовна,
- діалект,
- варіант,

2) функції:
- офіційна або державна мова на рівні окремої адміністративної одиниці – держави;
- офіційна мова в межах автономної спільноти, що входит до складу держави з іншою офіційною мовою,
- мова, що немає офіційного статусу, але характеризується багатою культурно-літературною історичною традицією,
- мова історико-етнічної спільності людей.

До числа романських мов, що мають всю повноту функцій, літературну норму та структурну відокремленість, відносяться – французька, іспанська, португальська, італійська та румунська. Крім Європи французька, іспанська, португальська мови розповсюджені у країнах Північної та Південної Америки, де вони виступають у якості національних варіантів, норма яких відрізняється від норми метрополій.

Інші мови – галісійська, каталанська, єврейсько-іспанська, арагонська, астурійська, гасконська, окситанська, франкопровансальська, ретороманська, сардинська, фріульська, ладинська, арумунська, мегленорумунська, істрорумунська, – називають малими або міноритарними. Їх носії, як правило, є білінгвами, вони складають етнічну и мовну меншість у країнах проживання, і їх мова функціонально співіснує з однією або декількома домінуючими мовами.

Традиційно у романській філології виділяють групу етно-конфесійних мов, носіїв котрих відрізняла релігійна приналежність. Це єврейсько-романські наріччя, що існували у різних регіонах Романії. У відповідності до території проживання носіїв романських мов, що сповідували іудаїзм, виділяли єврейсько-французьку, єврейсько-італійську, єврейсько-окситанську, єврейсько-португальську мови. Специфічність цих наріч, більшість з яких вже зникла (крім єврейсько-італійського), була пов`язана з особливостями мови документів, написаних древньоєврейською графікою (більшість розходжень пов`язана з лексичним складом).

Інша ситуація склалась з єврейсько-іспанською або сефардською мовою, носії якої були вимушені покинути Іспанію у 1492 році після декрету королів Кастилії і Арагона Фердинанда та Ізабелли про виселення євреїв, які відмовились прийняти християнство. Сефардська мова має свою оригінальну структуру: у фонетиці спостерігається збереження багатьох рис іспанської мови XV століття, а також виникли оригінальні інновації в умовах незалежного від іспанського ареалу існування. У наш час найбільша кількість сефардів проживає у Ізраїлі та Туреччині.

У четвертому питанні треба розкрити історичний, мовний та функціональний аспекти пролеми виникнення креольських мов. *Креольські*

мови – результат неповного засвоєння туземним населенням мови європейських колонізаторів. Вони характеризуються трьома ознаками:

- історичною (їх виникнення зв`язано з колонізацією),
- структурно-мовною (мають «спрощену» лексико-граматичну структуру; їх система віддалилась від мови, від якої вони походять),
- функціональною (мають знижений соціальний статус, часто бувають безписемними і залишаються у сфері побутового спілкування).

На основі французької утворились креольські мови Гваделупи, Мартініки, Гаїті та інших островів Антильського архіпелагу, а також на деяких островах Індійського океану – на Маврикії, Реюньоні, Сейшельських островах.

На основі іспанської мови утворились такі креольські мови: папьяменто на островах Кюрасао, Бонайре, Аруба; креольські наріччя Філіппін, що об`єднуються під загальною назвою "чабакано"; паленкеро – на узбережжі Колумбії та деякі інші.

На основі португальської креольські мови функціонують у Республіці Кабо-Верде, Гвінеї-Бісау, Республіці Сан-Томе і Прінсіпі, а також у колишніх португальських володіннях у Азії (Шрі Ланка, Гоа, Даман, Діу, Малайзія), де сфера їх використання значно скоротилась.

Характеристика однієї з креольських мов повинна бути надана за наступим планом:

1) назва мови,
2) ареал розповсюдження,
3) кількість мовців,
4) функції мови у суспільстві (офіційна, побутова тощо),
5) фонетичні, граматичні, лексичні інновації у порівнянні з романською мовою, на основі якої вона утворилась,

У ***п`ятому питанні*** треба звернути увагу на зв`язки, які існують між наступними термінами:

1) *Національна загальнонародна мова* – складне і неоднорідне утворення. Нею говорять і пишуть люди різного соціального походження і культурного рівня, використовують з різною метою та у різних ситуаціях (під час урочистих та офіційних подій, або у розмові з друзями, у сімейному колі). Залишаючись загальнозрозумілою та не втрачаючи свого національного характеру, мова набуває у кожній сфері свого використання певного стилістичного забарвлення.

2) Отже, *літературна мова* – це така стилістична форма, яка визнається певним мовним колективом у якості еталону правильного мовлення (усного або писемного) даною мовою.

3) Поняття *мова художньої літератури* є значно ширшим за поняття «літературної мови», оскільки передбачає можливість використання індивідуальних способів вираження, діалектних елементів, просторічних слів та висловів тощо.

Процес формування літературних мов є довготривалим і охоплює не одне століття, де умовно можна виокремити наступні етапи:

1) літературна мова оформлюється до її писемної фіксації (у фольклорі);

2) будь яка писемна фіксація мови (у документах, перекладах тощо) є відображенням літературної форми мовлення,
3) про літературну мову можна говорити тільки тоді, коли з`являються написані нею пам`ятки з елементами обробки та нормативності.

У відповіді на запитання треба обов`язково вказати перші пам`ятки літературних романських мов – епос, збірки поезії, історичні хроніки тощо.

При опануванні матеріалу з ***шостого питання*** треба розрізнювати діахронічний та синхронічний аспекти проблеми діалектів у романомовних ареалах. Так, ранній період історії романських мов характеризувався наявністю у кожній області діалектів – територіальних різновидів мовлення. В залежності від області розповсюдження носії мови по-різному вимовляли окремі звуки, вживали різні слова для позначення одних і тих самих понять, іноді використовували окремі способи граматичного вираження. Один з діалектів в силу різних причин міг користуватись особливим престижем; з часом він ставав тією основою, на якій формувалась літературна мова.

У сучасній романській філології виокремлюють такі діалекти для романських мов:

- португальська мова: північні, центральні, південні (при укладанні граматик та підручників за основу береться *мовлення Лісабону*);
- іспанська мова: кастильський (*ліг в основу літературної іспанської мови*), леонський, арагонський, естрамадурський, мурсійський, андалузький;
- французька мова: нормандський, пікардський, валонський, лотаринзький, вельш («ельзаський»), франш-конте, бургундський, шампанський, південні діалекти (берійський, бурбоне, ніверне, озеруа), південно-західні (пуатевінський, сентонжський, ангулемський), галло, центрально-західні (верхньо-нормандський, нижньо-менський, анжуйський, верхньо-менський, туренський, орлеане), франсійський (*ліг в основу літературної французької мови*);
- італійська мова: північно-італійські (п`ємонтський, ломбардський, лігурський, еміліано-романьольський, галло-італійські діалекти, трентинський, венетський), центральні (*тосканський – ліг в основу літературної італійської мови*), центрально-південні, південні діалекти (аббруццо- молізанський, кампанський, апулійський, лукано-калабрійський), діалекти крайнього півдня (салентинський, південнокалабрійський, сицилійський);
- румунська мова: мунтянський або валашский (*ліг в основу літературної румунської мов*и), молдавський, банатський, кришанський, марамурешський.

? Питання для самоконтролю

1. Що означає термін „філологія” ?
2. У чому полягає різниця між термінами „романська філологія”, „романське мовознавство”, „романістика” ?
3. Які групи входять до складу індоєвропейської сім`ї мов ?
4. Які мови утворюють романську групу і де говорять на цих мовах ?

5. За якими критеріями романські мови виділяються у окрему групу ?
6. Як формувались сучасні романомовні ареали у світі ?
7. Чи можна вказати точну кількість романських мов ?
8. Які романські мови характеризуються повнотою функцій, літературною нормою та структурною відокремленістю ?
9. Які соціально-історичні передумови виникнення романських діалектів ?
10. Які соціально-політичні процеси в сучасному світі сприяють уніфікації мов у межах окремої країни та розвитку територіальної варіативності у більш широких масштабах ?
11. У чому полягають причини виникнення креольських мов?
12. На основі яких романських мов утворились креольські мови ?
13. Що розуміється під поняттям „Втрачена Романія" ?
14. Де говорили далматинською мовою ?
15. Яку мову називають сефардською? Де нею розмовляють ?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть принципи генеалогічної класифікації мов.
2. Назвіть основні прийоми порівняльно-історичного методу.
3. Знайдіть у термінологічному словнику визначення понять „філологія", „діалект", „варіант літературної мови", „піджин", „креольська мова", „мовний стан", „мовна ситуація", „білінгвізм", „діглосія" та прокоментуйте їх.
4. Покажіть на карті ареали розповсюдження романських мов і прокоментуйте мовну ситуацію у романомовних країнах за наступним планом:
   - кількість мовців,
   - лінгвогеографічні відомості (ареал розповсюдження – в Європі та за її межами),
   - соціолінгвістичні відомості (мовний стан, мовна ситуація).
5. Для романських мов, що мають всю повноту функцій, літературну норму та структурну відокремленість, перерахуйте основні діалекти та вкажіть, на основі якого діалекту сформувалась відповідна літературна мова.
6. Вкажіть, на основі яких романських мов утворились креольські мови і де на них розмовляють. Наведіть приклади специфічного засвоєння мовних категорій креольськими мовами.

✓ Теми для рефератів та повідомлень

1. Мовна ситуація у Іспанії на початку XXI сторіччя.
2. Іспанська мова в Латинській Америці.
3. Мовна ситуація у Франції на початку XXI сторіччя.
4. Французька мова у Канаді.
5. Мовна ситуація у французьких заморських департаментах та заморських територіях.
6. Рух фелібрів. Літературна діяльність Фредеріка Містраля.

Семінарське заняття № 2

Тема: Загальноромaнські лінгвістичні проблеми

План заняття

1. Проблема генетичної єдності романських мов.
2. Проблеми класифікації романських мов:
2.1 Розподіл романських мов на західні та східні (класифікація Ф. Діца). Критерії такого розподілу.
2.2 Класифікація романських мов за принципом їх територіальної спільності (класифікація К. Тальявіні).
2.3 Поняття „неперервної" та „перервної" Романії (класифікація А. Алонсо).
3. Проблема структурної спільності романських мов.

Ключові поняття: класифікація, критерії класифікації, мова синтетичної будови, мова аналітичної будови

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 43-54; 426-446.
2. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию. Практикум / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1987. – 144 с.
3. Гак В.Г. Введение во французскую філологію / В.Г. Гак. – М.: Просвещение, 1986. – С. 57-62
4. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую филологию / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 101-110.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому питанні*** потрібно дати характеристику групи романських мов з огляду на їх спільне походження. Так, група романських мов входить до великої сім`ї індоєвропейських мов, що розповсюджені у Європі та Південній Азії. До індоєвропейських мов, поряд з романськими, відносяться слов`янські, балтійські (литовська, латвійська), германські, кельтські, грецька, албанська, вірменська, іранські (перська, таджикська, пушту в Афганістані, осетинська тощо), індоарійські (хінді, урду, бенгалі та інші мови Індії).

Єдність походження романських мов проявляється у наявності в них загальних елементів на фонетичному рівні, у граматичній будові та у

лексичному складі, що етимологічно беруть свій початок у відповідних латинських елементах.

У ***другому питанні*** для кожної з трьох класифікацій необхідно виокремлювати історичний аспект (первинний стан класифікації на момент її виникнення) і сучасний аспект (зміни, які було внесено до класифікації, протягом подальших етапів розвитку романської філології). Труднощі диференціації і класифікації романських мов пояснюються поступовим характером переходів між ними на рівні діалектів при більш чітких розбіжностях на рівні літературних мов.

Перша наукова класифікація романських мов була розроблена у першій половині XIX ст. Фрідріхом Діцем, який запропонував їх розподіл на західні (південно-західні: іспанська та португальська; північно-західні: французька та провансальська) та східні (італійська та румунська). Критеріями розподілу були: 1) набуття дзвінкості (у португальській, іспанській, французький, провансальський) або збереження глухими (у італійській, румунській) інтервокальних приголосних [p, t, k]; 2) збереження у вигляді закінчення множини іменниками чоловічого роду -s (від форми латинського акузатива множини) – у португальській, іспанській, французькій, провансальській або -і (від форми латинського або пізньолатинського номінатива) – у італійській, румунській. Такий розподіл не є абсолютним, оскільки, наприклад, ладинська та фріульська мови використовують два способи утворення множини.

Оновлена переважно морфологічними критеріями класифікація Ф.Діца відносить до західнороманських – галісійську, каталанську, португальську, іспанську, провансальську, французьку, ретороманську, італійську, далматинську, до східнороманських – румунську. Сардинська та корсиканська відносяться до архаїчної зони.

Започаткована Карло Тальявіні класифікація (40-ві роки XX ст.) романських мов за принципом географічної та культурної близькості ареалів є найбільш розповсюдженою та придатною у наш час. У кожній підгрупі виокремлюються мови, що утворюють її ядро, а також „мови-мости”, які поєднують у собі характеристики декількох груп:

1) *іберо-романська підгрупа* включає іспанську, португальську, галісійську, єврейсько-іспанську, арагонську, астурійську. Каталанська мова, належачи до іберо-романських мов, має спільні риси з окситанською мовою;

2) *галло-романська підгрупа* включає французьку, окситанську, франкопровансальську;

3) *ретороманська підгрупа* включає діалекти Руманшської Швейцарії (західна зона: сурсельвський діалект; центральна зона: сутсельвський та сурміранський діалекти; східна: верхньоенгадинський, нижньоенгадинський діалекти, мюнстерський говори);

4) *італо-романська підгрупа* включає італійську, сардинську, фріульську, ладинську, істророманську;

5) *балкано-романська підгрупа* включає румунську мову і малі балканські мови (південно-дунайські): арумунську, мегленорумунську, істрорумунську.

Традиція протиставляти неперервну Романію (Romania continua) або центральну, та перервну Романію (Romania discontinua) або маргінальній чи периферійній, бере свій початок у класифікації Амадо Алонсо (1896-1952). Ця класифікація може бути представлена у вигляді концентричних зон:

1) до першої зони входить архаїчна сардська мова;

2) друга зона „неперервна Романія" включає португальську, галісійську, іспанську, каталанську, окситанську, італійську, що пов`язані поступовими переходами. Граматична та фонетична будова цих мов найбільш наближена до загальнороманського типу;

3) третя зона – „перервна Романія" – охоплює три ареали (французьку мову, ретороманську мову, балкано-романські мови), що не пов`язані між собою і є найбільш віддаленими від загальнороманського типу.

На сьогоднішній день романісти погоджуються у тому, що балкано-романська зона має свою специфіку. Значну структурну своєрідність зберігають сардинські діалекти, особливо логудорський. Проте, віднесення французької мови до перервної Романії (Romania discontinua) визнається недоцільним, тому що радикальні інновації французької мови (значне скорочення фонемного складу слова, окситонний наголос, майже повна втрата флексій) є крайнім проявом тенденцій, що притаманні усій галло-романській підгрупі, а також галло-італійським діалектам Італії. Ці тенденції проявились тільки у Середньовіччі, тоді як старофранцузька мала значно більше типологічних подібностей з іншими романськими мовами, ніж сучасна французька мова.

У ***третьому питанні*** треба звернути увагу на те, яким чином латинська та романські мови виражають граматичні значення і відношення. В цьому аспекті треба оперувати поняттями *мова синтетичної будови/мова аналітичної будови*. У синтетичних мовах граматичні значення виражаються нечленованою формою слова. Латинська мова представляла саме такий тип мовної структури. В аналітичних мовах граматичні значення виражаються за межами даного слова – службовими словами (прийменники, артиклі, допоміжні дієслова), зв`язком з іншими словами (у тому числі й порядком слів), або членованими формами слова. Існують дві ознаки аналітичності мови: 1) наявність членованих (складних, аналітичних) форм слова. Наприклад, в українській мові: *я прочитаю* – синтетичний майбутній час, *я буду читати* – аналітичний. 2) незмінність слова при вираженні певного значення. Наприклад, у формах *зроблю, зробиш* діюча особа виражається синтетично у самому слові – закінченнями *-ю, -иш*; у формах *я зробив, ти зробив* особа виражена аналітично зв`язком з займенниками *я, ти* (саме дієслово залишається незмінним). Романські мови представляють, в тій чи іншій мірі, аналітичний тип мовної структури.

Треба пам`ятати, що в одній мові можуть співіснувати і синтетичні і аналітичні засоби вираження; і коли класифікують мови, то мають на увазі загальні тенденції, переважне використання тих чи інших засобів. Будучи наступниками латинської мови (мови синтетичної будови), романські мови переросли з часом у її протилежність. У структурному плані вони представляють якісно нове утворення у порівнянні з латиною.

? Питання для самоконтролю

1. Як проявляється генетична єдність романських мов на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях ? Наведіть приклади.
2. За якими критеріями романські мови розподіляються на західні та східні?
3. Які дискусійні моменти виникають при класифікації романських мов за принципом їх територіальної спільності ?
4. Що таке „перервна" та „неперервна" Романія ?
5. Якими є ознаки синтетичного строю мови ?
6. Якими є ознаки аналітичного строю мови ?
7. Який тип мовної структури, аналітичний чи синтетичний, представляла латинська мова?
8. Який тип мовної структури, аналітичний чи синтетичний, представляють романські мови?
9. У чому полягає історичний характер понять „аналіз"/„синтез" відповідно до структури мови в цілому та до окремих мовних явищ зокрема ?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть принципи типологічної (морфологічної) класифікації мов.
2. Поясніть прийоми методу парного співставлення мов на основі певних розрізнювальних ознак.
3. Знайдіть у термінологічному словнику визначення понять «фонетичний закон», «мовні універсалії», «народні слова» і прокоментуйте їх. Наведіть приклади.
4. Наведіть приклади аналітичних утворень у іспанській та французькій мовах у порівнянні з латинськими.
5. Виконайте завдання 1, 2, 3, 4 на сторінці 9 у Практикумі.

✓Теми для рефератів та повідомлень

1. Фрідріх Діц – засновник романського мовознавства.
2. Вклад Карло Тальявіні у вивчення романських мов.
3. Амадо Алонсо і його класифікація романських мов.
4. Маттео Бартолі як представник неолінгвістики.

Семінарське заняття № 3

Тема: Історичні умови утворення Романії

План заняття

1. Племінні угрупування на території Західної Європи у першому тисячолітті до н.е. (етруски, італіки, кельти, ібери, германці, фракійці).
2. Поняття романізації:

2.1 Романізація Апеннінського півострова.
2.2 Романізація Піренейського півострова.
2.3 Романізація Галії.
2.4 Романізація Дакії.
3. Падіння Римської імперії. Виникнення держав на римських територіях.
4. Історичні умови виникнення і розповсюдження романських мов:
4.1 Формування держав на романізованих територіях (Іспанія, Португалія, Франція, Бельгія, Швейцарія, Італія, Румунія).
4.2 Утворення Латинської Америки.
4.3 Колонізація Канади.
4.4 Колонізація Африки, Азії, Океанії. Процес деколонізації.

Ключові поняття: романізація, колонізація

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 55-96.
2. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую филологию / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 16-32.
3. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 37-70.

🕮 Методичні рекомендації

При відповіді на ***перше запитання*** треба обов`язково називати історичний період захоплення римлянами певної території та її етнічний склад, тому що проблема походження романських мов напряму пов`язана з розповсюдженням латинської мови на територіях древньої Європи, у областях, що входили до складу древньої Римської імперії. Особливості романізації – процесу розповсюдження на захоплених Римом територіях латинської мови, римських звичаїв та римської культури – мають витоки у політичній та економічній історії Рима і охоплюють багатовіковий період. Рим з невеликого міста в одній з областей Італії став столицею великої держави з різноманітним населенням. Не на всіх територіях, що належали Римській імперії закріпилася і збереглась латинська мова. Для того, щоб зрозуміти причини успіхів та невдач романізації, необхідно знати історичні умови та обставини, за яких вона відбувалась.

Для кожної території, що потрапила під романізацію, треба давати характеристику народностей, які проживали до приходу туди Риму:
- їх походження (індоєвропейське/неіндоєвропейське), суспільний лад, особливості культури;

- свідоцтва, пам`ятки про мову (якщо збереглись) романізованих народностей, їх фонетичні, лексичні, граматичні особливості (якщо відомі);
- як було сприйнято романізацію, яка політика запроваджувалась Римом на захоплених територіях (знищення населення, заохочення місцевої знаті до місцевого самоуправління, масове переселення колоністів з Апенінського півострова, культурні фактори – будівництво шкіл, розвиток літератури тощо).

У ***другому питанні*** увага повинна бути приділена факторам романізації на кожній з чотирьох територій – Апеннінський півострів, Піренейський півострів, Галія, Дакія. Так, головними факторами, що обумовили особливості романізації Апеннінського півострова, були – етнічна спільність населення (і як результат – утворення загально італійського розмовного койне – полідіалектної мови на основі латинської з домішками у кожній області місцевих мов) та федеративний характер об`єднання міст (їх певна автономія). Загально італійське розмовне койне засвоювалось і місцевим неіталійським населенням Апеннінського півострова.

Одночасно в Римі розвивалось ораторське мистецтво, утворювались спеціальні школи риторики, значних успіхів досягла латинська освіта, отримали розвиток мистецтво та література. Римське право, розповсюджене на все населення Італії в результаті Союзної війни (91-88 рр. до н.е.), відкрило доступ до освіти та культури вільним італікам, незалежно від місця їх проживання. Таким чином, розширився круг освічених людей: отримавши освіту у Римі, вони ставали письменниками, ораторами, філософами. Розвиток освіти розповсюдився на інші міста Італії. Все це полегшило розповсюдження латинської мови у її літературній класичній формі. Результатом цих процесів стало поступове вимирання місцевих мов Італії.

Романізація Піренейського півострова тривала майже 200 років (218 р. до н.е.-19 р. до н.е.). Нерівномірність темпів – основна характеристика романізації Піренейського півострова: найбільш глибокою вона була на півдні Іспанії, де переважав міський тип романізації; довше йшло відвойовування територій у глибині півострова, де населення чинило опір. У цьому вбачають причини виникнення на півострові декількох романських мов.

Романізація Трансальпійської Галлії відбувалась поетапно: у 120 р. до н.е. була приєднана Нарбонська Галлія (на півдні); у 59-51 рр. до н.е. Цезар підкорив центральну та північну частини. Романізація проходила швидко, що пояснюється високим рівнем розвитку Римської держави, а також завдяки залученню населення до римської культури через школу та літературу. Причини виникнення декількох романських мов треба шукати не тільки у різних строках романізації, але й у впливі різних субстратів: на півдні – лігурійського, грецького та частково іберійського, на півночі – переважно кельтського.

Дакія була останнім територіальним надбанням Римської імперії. Романізація була інтенсивною, глибокою та стійкою; носила переважно сільський характер, тому латинська мова, яку принесли римські легіонери, мала ряд новоутворень народної мови Італії II-III ст., які не встигли розповсюдитись на раніше романізованих землях. Пізнє приєднання (106 р. н.е.) та рання

ізоляція (275 р. н.е.), відсутність постійних контактів з кельтами та германцями, інтенсивний вплив слов'янського суперстрату, а також грецького, угорського, тюркського адстратів обумовили структурну відокремленість балкано-романських мов.

У ***третьому питанні*** необхідно перерахувати варварські королівства, що утворились на території Римської держави, щоб розуміти під впливом яких мов була латина після розпаду Римської імперії. Так, на Апенінському півострові утворили свої королівства германські племена остготів та лангобардів. На Піренейському півострові спочатку поселились вестготи, потім – вандали, алани та свеви. На території Трансальпійської Галії розселились три германські племені – франки (на півночі), бургунди (на сході), вестготи (на південно-західних територіях). Територією Дакії пройшли вестготи, гуни, сармати.

Четверте питання представляє історичний огляд основних етапів формування держав на романомовних територіях спочатку у Європі, потім на американських континентах, у Африці та Азії. Колонізація Америки забезпечила вихід романським мовам за межі Європи, подібно до процесу романізації римлянами територій за межами Лаціума та Італії. Відмінність цих історичних процесів полягає у наступному: те, що країни латинської Америки та деякі області Канади стали романськими за мовою та культурою пояснюється не тільки поступовим залученням до мови і культури завойовників місцевого населення (індіанці, ескімоси) і завезеного з Африки негритянського населення, основними ж носіями романських мов і романської культури на цих територіях були пеш за все самі іспанці, португальці, французи.

? Питання для самоконтролю

1. Які племена проживали на Апеннінському півострові у першому тисячолітті до н.е.?
2. Які племена проживали на Піренейському півострові до його романізації?
3. Хто проживав на території Трансальпійської Галлії до її романізації?
4. Хто проживав на території Дакії до приходу туди римлян?
5. Письмові свідоцтва мов яких народів, романізованих римлянами, збереглися до наших днів?
6. Які території були захоплені римлянами під час Першої Пунічної війни (264-241 рр. до н.е.), а які – під час Другої Пунічної війни (218-201 рр. до н.е.)?
7. Скільки римських провінцій було утворено на Іберійському півострові?
8. Які римські провінції було утворено на території Трансальпійської Галлії ?
9. Коли римляни залишили Дакію ?
10. Коли відбувся розпад Римської імперії на західну та східну ?
11. Які варварські королівства утворилися на території Піренейського півострова, які – на території Трансальпійської Галлії після розподілу Римської імперії ?
12. Які феодальні королівства виникли під час реконкісти Іспанії ? Об`єднання яких королівств стало основою для утворення майбутньої держави Іспанії ?

13. В яких умовах відбувалось розширення та укріплення королівського домену у Франції у XII-XIII століттях ?
14. У чому полягає своєрідність історичного розвитку Італії ?
15. Коли Португалія виділилася у самостійну державу ?
16. Коли сформувалась Бельгія як єдина федеральна держава?
17. Коли відбулось формування Швейцарії як єдиної федеральної держави?
18. Коли відбулось об`єднання феодальних князівств у єдину державу, яка стала основою Румунії?
19. Які історичні фактори сприяли підготовці епохи Великих географічних відкриттів? Які мовні наслідки мало переселення європейців на американський континент?
20. Які території були колонізовані Португалією та Іспанією в Азії, Африці та на островах Океанії у XV-XVI століттях?
21. У чому полягає складність мовної ситуації у державах Азії та Африки, які позбулись колоніальної залежності?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Дайте точне визначення процесу романізації. Укладіть таблицю основних етапів романізації.

Рік захоплення	Територія, що була захоплена	Назва провінції, що була утворена на захопленій території

2. Покажіть на географічній карті кордони римської імперії у II-III ст. н.е.
3. Дайте сучасні назви римських топонімів на території Піренейського півострова: Caesar Augusta, Corduba, Iberus, Gades, Legio, Saguntum, Tagus, Tarraco, Toletum, Valentia.
4. Звідки походять назви французьких міст: Amiens, Angers, Cahors, Chartres, Nantes, Paris, Poitiers, Soissons, Reims, Troyes ?
5. Виберіть будь-яку країну Європи та випишіть основні дати становлення її державності.

✓Теми для рефератів та повідомлень

1. Особливості романізації Галії.
2. Особливості романізації Іберійського півострова.
3. Етапи формування французької держави.
4. Етапи формування іспанської держави.

Семінарське заняття № 4

Тема: Витоки романських мов: латинська мова – основа романських мов. Поняття народної латині. Фактори диференціації народної латині та її перетворення в романські мови

План заняття

1. Поняття архаїчної латині, класичної латині, пізньої латині.
2. Латинська мова в епоху Середньовіччя і у Новий час.
3. Поняття народної латині. Проблема хронології народної латині. Проблема єдності народної латині.
4. Етнічний фактор диференціації народної латині і формування романських мов:
4.1 Поняття субстрату. Основні положення теорії етнічного субстрату Г.І. Асколі та Г. Шухардта. Діалектна теорія Ж. Моля. Оцінка теорій субстрату з позицій сучасної теорії стратів.
4.2 Субстратні елементи в романських мовах (сліди італійських мов, кельтизми, сліди іберійського та дако-фракійського субстратів).
4.3 Поняття суперстрату. Германізми в романських мовах. Латинський культурний суперстрат.
4.4 Поняття адстрату. Проникнення грецизмів у латинську мову. Арабізми в іберо-романських мовах. Балканський адстрат.
5. Значення хронологічного фактору диференціації народної латині і формування романських мов. Оцінка з позицій сучасного мовознавства „хронологічної теорії" Г. Грьобера.
6. Соціально-історичні фактори формування романських мов. Соціальна теорія виникнення романських мов В. Мейєр-Любке.

Ключові поняття: народна латина, субстрат, суперстрат, адстрат

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 97-190.
2. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию. Практикум / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1987. – 144 с.
3. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую філологію / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 40-51.
4. Корлэтяну Н.Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н.Г. Корлэтяну. – М., 1974. – С. 104-127.
5. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – 280 с.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому питанні*** треба охарактеризувати латинську мову з огляду на її генетичні зв`язки з іншими мовами, історичні етапи її розвитку та соціолінгвістичні характеристики. Так, латинська мова разом з умбрською, оскською мовами утворюють групу італійських мов (мертвих) у складі індоєвропейської сім`ї.

В історії латинської мови виокремлюють такі періоди:
1) архаїчний – III-II ст. до н.е.;
2) класичний – I ст. до н.е.-I ст. н.е.;
3) пізній період –II-VII н.е.

Розповсюдження латинської мови відбувалось двома шляхами:
1) у формі літературної письмової мови (latinitas sermo scriptus urbanus) письменників, ораторів, офіційних документів, шкіл;
2) у формі народного повсякденного мовлення (sermo usualis/cotidianus), для котрого була характерна наступна соціальна стратифікація: мова аристократів (sermo nobilis), яка була протиставлена мові торговців та ремісників (sermo vulgaris), сільських жителів (sermo rusticus), військових (sermo militaris).

Для кожного періоду у розвитку латинської мови доцільно звернути увагу на письмові пам`ятки, їх жанрові та мовні особливості.

У ***другому питанні*** треба зауважити, що після утворення на території колишньої Римської імперії варварських держав латинська мова ще довго продовжувала залишатись в них єдиною писемною мовою. Але більшість людей, що писали латинською мовою, були малописьменними, і тому писемна латина поступово втратила властивість служити засобом спілкування. Наприкінці VIII століття розбіжності між латиною та народними говорами стають настільки відчутними, що виникає потреба в упорядкуванні писемної мови. Заходи щодо відродження писемності було запроваджено при дворі Карла Великого (роки правління 768-814), культурну діяльність якого історики Нового часу назвали «каролінгським відродженням». Разом з тим, ці заходи привели до визнання автономних народних мов. І доказом того, що в цей час народ вже говорив мовою, яка сильно відрізнялась від латинської, є рішення, прийняте духовенством на Турському соборі у 813році. Собор постановив, що проповіді повинні промовлятись на мові, яка є зрозумілою для народу. Цей факт є визнанням того, що латина вже не була зрозумілою. Двомовність стала свідомою.

Третє питання повинно розкривати значення терміну *народна латина* – загальнорозмовна латинська мова в усі періоди її існування (архаїчний, класичний, пізній), з особливим урахуванням інновацій, які з`явились у пізній період, що безпосередньо передував періоду формування романських мов.

Не існує жодної мовної пам`ятки, написаної цілком і повністю народною латиною. Ніхто, крім Петронія у „Бенкеті у Трімалхіона”, не писав свідомо на народній латині. Народнолатинські елементи (так звані вульгаризми) проникали у тексти комедіографів, сатириків, письменників, архітекторів,

кулінарів, медиків, граматиків, які були впевнені, що використовують літературну латинь.

Елементи народної латині зустрічаються в усі періоди розвитку латинської мови, їх кількість значно збільшується після III ст. н.е., і особливо після падіння Західної Римської імперії у 476 р.

Відновлення народнолатинських елементів можливе завдяки методу лексичної реконструкції, дотримання якого потребує:

1) порівняти відповідні форми сучасних романських мов, наприклад:
рум. vechi, *ім*. vecchio, *порт*. velho, *ісп*. viejo, *пров*. vielh, *ст.-фр*. vieil;

2) одночасно враховується літературна латинська форма, що атестована у текстах: vet(u)lus. Порівняння проводиться на основі знання фонетичних законів:

- синкопа заударних голосних у пропарокситонних словах між kt була характерна ще для класичної латині;
- перехід приголосних tl > cl спостерігається у інших словах: fiscla < fist(u)la, siclus < siculus;

3) на цій основі реконструюється мовна одиниця, яка могла б існувати у народній латині: *veclus (зірочка – астериск – є позначкою реконструйованої, але непідтвердженої у текстах форми);

4) астериск знімається, коли слово є атестованим у тексті. У *veclus астериск був знятий завдяки „Appendix Probi”: vetulus non veclus.

У ***четвертому питанні*** при вивченні матеріалу треба враховувати два аспекти проблеми виникнення романських мов: 1) причини розбіжностей між романськими мовами; 2) причини загальних відмінностей романських мов від латини.

Основна причина розходження між романськими мовами – це загальна внутрішня тенденція мовлення до диференціації, варіювання, яке посилилось після послаблення контактів між провінціями після розпаду Римської імперії.

Попри однорідний характер письмової мови та загальнорозмовного стандарту, який склався у містах Римської імперії, живе латинське мовлення у різних провінціях не було однорідним.

Гуго Шухардт пояснював наявність діалектальних відмінностей у латині провінцій безпосереднім впливом субстрату (мови автохтонного населення) на мову римських поселенців. Як послідовник натуралістичної концепції, Шухардт будував родовідне дерево романських мов як відгалужування від загального стовбура послідовних гілок – майбутніх романських мов.

В Італії:

1) південні діалекти італійської мови сформувались під безпосереднім впливом оскського субстрату;

2) середні та північні діалекти сформувались під впливом умбро-сабельського та частково кельтського субстратів.

В Іспанії рано сформувався особливий діалект на основі іберійського субстрату, від якого потім відшарувався діалект підкорених лузитан.

На півдні Галлії сформувався особливий діалект під впливом лігурійського, іберійського та кельтського субстратів, на півночі Галлії особливий вплив мав кельтський субстрат.

Останнім сформувався діалект Дакії на основі дакійського субстрату.

Саме з цих діалектів латинської мови, утворених під впливом різних етнічних субстратів, на думку Г. Шухардта, розвинулись відповідні романські мови, які стали самостійними одиницями приблизно у VIII ст.

Ідеї Г. Шухардта про роль первинних етнічних субстратів на формування романських мов були розвинуті у роботах італійського романіста Граціадіо Асколі. Він відзначав вплив кельтського субстрату на фонетичному рівні:

1) поява *ü* (голосного переднього ряду лабіалізованого) від латинського *u* мала місце на кельтських територіях у північній Італії, Галлії, Гельвеції;

2) перехід *kt* у *jt*; поява дифтонга *ei* від *e*; назалізація голосних перед носовими приголосними на території Галлії.

Впливом іберійського субстрату пояснював Г.Асколі перехід латинського f > h з подальшою втратою останнього у іспанській мові.

Характер впливу етнічного субстрату на латинську мови вирішувався по-різному. Так, празький професор Жорж Моль вважав, що вплив місцевого субстрату проявляється тільки при контактуванні близьких мов, що належать до однієї мовної підгрупи. Ж.Моль виділяє декілька стадій розвитку народної латині:

Перший етап – формування латинської мови Італії. Воно відбувалось під впливом італійських діалектів на мовлення римлян і трохи менше на літературну латинську мову. З часом древні італійські діалекти розчинились у латинській мові, утворивши полідіалектальну розмовну мову – койне.

Другий етап – латинська мова розповсюдилась по всій Італії. Народна латина як розмовна мова починає фіксуватись у письмових пам`ятках.

Третій етап – латинська мова потрапляє у провінції, поглинаючи автохтонні мови, які у свою чергу впливають на неї в області лексики.

Четвертий етап – народна латина втрачає єдність, поглиблюються діалектальні розбіжності між окремими провінціями.

Отже, за Ж.Молем на всіх стадіях розвитку латинської мови поступово діяли тенденції до уніфікації (перша стадія) та диференціації (четверта).

У ***п`ятому питанні*** треба розкрити значення історичного фактору у формуванні романських мов, про який говорив Густав Грьобер. Його хронологічна теорія базується на положенні про те, що час романізації має суттєве значення для утворення романських мов. Довгий історичний процес розповсюдження латинської мови на Апеннінському півострові (362 до н.е.) і потім у Іберії, Галлії, Реції, Дакії (107 н.е.) зайняв майже 400 років. За цей період видозмінювались фонетика, морфологія, лексика латинської мови.

Латинська мова, що проникала у провінції у різні періоди, була більш-менш відмінною від класичної норми. У провінціях, що рано втратили постійний зв`язок з метрополією, еволюція латинської мови була дещо іншою ніж на Апеннінському півострові. Мова колонії, що рано перестала залежати від метрополії, характеризується більш архаїчним станом латини. Так, Сардинія

була захоплена у 238 році до н.е., в період між першою та другою Пунічними війнами, в сардинській мові (логудорський діалект) представлені найбільш архаїчні риси в області звукової системи:

1) збереглися звуки *i* та *u* на місці латинських *ɪ* та *ʊ*, тоді як у інших мовах вони змінились на *e* та *o*:

лат. fɪdem > *ім*. fede, *ст.ісп*. fe, *ст.фр*. fei, *сард*. fide;

лат. gʊla > *ст.ісп*., *пров., кат*. gola, рум. gurα, *ст.фр*. goule, *сард*. bula;

2) не відбулося палаталізації *C* та *G* перед голосними *i* та *e:*

лат. cera > *ім*. cera [tʃ], *ісп*. cera [θ], *порт.* cera [s], *фр*. cire [s], *рум*. ceară [ʧ], *сард*. kera [k];

лат. gelu > *ім*. gelo [dʒ], *ісп*. hielo [χ], *порт.* gêlo [ʒ], *фр*. gèle [ʒ], *рум*. ger [ʤ], *сард*. gelu [g];

3) збереглися кінцеві *s* та *t*. Це явище залишилось у французькій мові, тоді як у італійській та румунській кінцеві *s* та *t* зникли.

Грьобер так пояснює ці процеси у латинській мові:

1) перехід *ĭ* > ẹ, *ŭ* > ụ відбувся після завоювання Сардинії, але до романізації Іспанії;
2) кінцевий *t* відпав після романізації Галлії;
3) кінцевий *s* відпав до завоювання Дакії.

Спираючись на аналіз фонетичних явищ, Грьобер встановлює свою схему романізації провінцій:

1) Сардинія,
2) Іспанія,
3) Португалія,
4) Каталонія,
5) південна Франція,
6) північна Франція;
7) Реція,
8) Дакія,
10) Італія.

Отже, за Грьобером формування романських мов почалось з романізації першої провінції за межами Апеннінського півострова і мова перших римських колоністів була джерелом для кожної окремої романської мови.

У ***шостому питанні*** необхідно розкрити роль соціального фактору у формуванні романських мов, про який говорив Вільгельм Мейєр-Любке. Він дотримувався теорії єдності народної латині, для нього народна латина – протороманська мова, яку можна реконструювати на основі форм романських мов. Тому вирішальним у порушенні мовної єдності є розпад Римської імперії, коли окремі провінції стали жити своїм відокремленим життям.

Сучасний підхід до вирішення проблеми походження романських мов спирається на ідеї Г. Грьобера та В. Мейер-Любке. За основу приймаються пари розрізнювальних історичних та соціолінгвістичних ознак, врахування котрих пояснює відмінності еволюції народної латині у різних областях Романії, а також структурні співпадіння та розбіжності між романськими мовами:

1) час завоювання відповідної області Римом (ранній, пізній), що відображає етап розвитку самої латині у період романізації;

2) час ізоляції (рання, пізня) відповідної романізованої області від Центральної Італії у період розпаду Римської імперії;

3) ступінь інтенсивності (сильний, слабкий) політичних, економічних і культурних контактів даної області з Центральною Італією та сусідніми романськими ареалами;

4) спосіб романізації відповідного ареала («міський»: школа, адміністрація, залучення місцевої знаті до римської культури; «сільський»: колонії латинських та італійських поселенців, переважно – колишніх воїнів);

5) характер субстрату та ступінь його впливу (слабкий, сильний);

6) характер суперстрату (германський, не германський) та ступінь його впливу.

? Питання для самоконтролю

1. Яке значення мають латинські тексти архаїчного періоду для розуміння внутрішніх процесів, що відбувалися у розмовному латинському мовленні ?
2. Які хронологічні та стилістичні особливості класичної латині ?
3. Хто з письменників класичного періоду сприяв формуванню літературної норми латинської мови ?
4. В чому полягають причини поглиблення розриву між письмовими текстами та усною формою мовлення у пізній період розвитку латинської мови ?
5. Яке значення мають «помилки» у латинських текстах пізнього періоду для відтворення особливостей пізньолатинського мовлення?
6. Що таке Каролінгське відродження?
7. Яке рішення було прийнято на Турському соборі у 813 році, про що воно свідчить ?
8. Що таке народна латинь?
9. Які підстави має припущення про гетерогенність латинської мови в різних зонах її розповсюдження ?
10. У чому полягає проблема встановлення хронології „затухання” латині як мови живого спілкування та її переростання в романські мови ?
11. Вплив яких італійських субстратів позначився на формуванні романських мов ?
12. Який субстрат вплинув на формування французької мови ?
13. Який субстрат вплинув на формування іспанської мови?
14. Який субстрат вплинув на формування румунської мови ?
15. Який статус мови вестготів по відношенню до латинської мови Іберійського півострова ?
16. Який статус мови франків по відношенню до латинської мови Галії ?
17. Який текст є найстародавнішим свідоцтвом французької мови ?
18. Які тексти є найстародавнішим свідоцтвом іспанської мови ?
19. Який текст є першим свідоцтвом італійської мови ?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Вкажіть часові проміжки та дайте характеристику кожного періоду в історії латинської мови.
2. Дайте характеристику методу порівняльної реконструкції як орієнтира у дослідженні та інтерпретації латинських текстів.
3. Дайте загальну характеристику джерел вивчення народної латині та заповніть таблицю:

	Джерела вивчення народної латини	**Назва/дата/країна/автор (якщо є)**	**Короткий зміст, мовні особливості**
1	Художня література		
2	Спеціальна література		
3	Історичні джерела раннього середньовіччя		
4	Юридичні документи раннього середньовіччя		
5	Християнська література		
6	Граматики періоду пізньої Імперії та раннього середньовіччя		
7	Епіграфічні пам`ятники (написи)		
8	Глоси та схолії		

4. Дайте визначення поняттю „субстрат”. Продемонструйте субстратні елементи у романських мовах: наведіть приклади слів італійських мов, кельтизмів, слів іберійських та дако-фракійських мов, які були успадковані латинською мовою.
5. Дайте визначення поняттю „суперстрат”. Наведіть приклади суперстратних елементів у романських мовах: ранні германізми; франкські елементи у французькій мові; вплив мови вестготів на іспанську мову; вплив мови готів та лангобардів на італійську; вплив слов`янських мов на румунську.
6. Дайте визначення поняттю „адстрат”. Наведіть приклади адстратних елементів у романських мовах: грецизми у романських мовах; арабізми у іберо-романських мовах.
7. Дайте загальну характеристику перших письмових свідоцтв кожної романської мови та заповніть таблицю:

№	Мова	Перші письмові джерела (назва, жанр, зміст)	Дата створення
1.	Французька		
2.	Окситанська		
3.	Каталанська		
4.	Іспанська		
5.	Португальська		
6.	Італійська		
7.	Сардинська		
8.	Румунська		

✓Теми для рефератів та повідомлень

1. Проблема хронології народної латині.
2. Етапи формування французької літературної мови.
3. Етапи формування іспанської літературної мови.
4. Теорія стратів у роботах Г. Шухардта, Г. Асколі та Ж. Моля.
5. Густав Грьобер і його хронологічна теорія утворення романських мов.

РОЗДІЛ 2: Історичний розвиток і структурна спільність романських мовних систем

Семінарське заняття № 5

Тема: Фонетичні зміни в народній латині та в період формування романських мов

План заняття

1. Поняття „фонетичного закону". Види позиційних фонетичних змін: асиміляція, дисиміляція, метатеза; афереза, синкопа, апокопа; протеза, епентеза, епітеза. Види спонтанних фонетичних змін.
2. Поняття неперервної усної традиції та „вченої" традиції. Виникнення етимологічних дублетів в історії романських мов.
3. Просторові кордони фонетичних змін. Поняття ізоглоси.
4. Поняття просодичної структури слова і просодичної норми. Характер наголосу у латинській та романських мовах.
5. Зміни в ударному вокалізмі народної латині:
- дефонологізація опозиції голосних за довготою/короткістю;
- збіг суміжних за рядом фонем;
- стяжіння дифтонгів ae, oe, au;
- поява нових дифтонгів (спонтанна та позиційна дифтонгізація).
6. Зміни у ненаголошеному вокалізмі:
- синкопа ненаголошених голосних (у передударних та заударних складах);
- апокопа кінцевих голосних.
7. Зміни у консонантизмі народної латині:
- спонтанні зміни (втрата аспірати h; явище бетацизма);
- позиційні зміни (втрата кінцевих -m, -s, -t; палаталізація і утворення африкат; спрощення гемінат; ослаблення інтервокальних приголосних).
8. Порівняльна характеристика фонетичних систем романських мов.

Ключові поняття: фонетичний закон, асиміляція, дисиміляція, метатеза; афереза, синкопа, апокопа; протеза, епентеза, епітеза, метафонія, ізоглоси

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 191-268.
2. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию. Практикум / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1987. – 144с.

3. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую філологію / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 52-66.
4. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 127-151.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому питанні*** повинно сформуватись розуміння того, що генетично споріднені романські мови мають багато загальних типологічних рис в області граматики, зберігають відносну єдність основного словникового фонду, успадкованого ними від народної латині, та демонструють максимальні розбіжності в області фонетики. Тільки знання історичної фонетики дозволяє встановити латинські етимони для романських слів. Закономірності еволюції звуків розмовного мовлення були детально вивчені школою лінгвістів младограматичного напряму, які назвали *фонетичним законом* емпірично встановлений факт того, що один і той самий звук в одних і самих фонетичних умовах в даний проміжок часу на одній території змінюється однаковим чином в усіх словах, де він зустрічається. Фонетичні умови треба розуміти як місце звука відносно суміжних до нього звуків та його позицію у структурі слова та складу. Фонетичний закон відноситься тільки до результатів регулярних змін звуків у певній мові. Треба розрізнювати контекстуально (позиційно) обумовлені або спонтанні зміни. Позиційні зміни виникають в результаті артикуляторної реакції на фонетичне оточення звуку, яка викликає явища асиміляції, дисиміляції, метатези; аферези, синкопи, апокопи; протези, епентези та епітези. Спонтанні зміни, як правило, не залежать від звукового оточення та артикуляторних тенденцій, що на нього реагують. При вивченні кожного з цих явищ потрібно вміти: 1) дати визначення, 2) навести приклади з латини та романських мов.

У ***другому питанні*** треба пояснити різницю між народно-латинськими словами неперервної усної традиції та словами «вченої» традиції. Перші, «народні» слова, як правило, зазнавали регулярних змін. Слова вченої традиції попадали у романське мовлення із сфер культурного спілкування, або вживались виключно у цих сферах, і тому зберігали близькість своєї фонетичної форми до класичного латинського етимону. Пояснити на прикладах, які слова називають етимологічними дублетами.

У ***третьому питанні*** треба дати історичне пояснення факторів, що обумовлювали розподіл кордонів між групами мов, між мовами та діалектами на основі вашливих ізоглос:

1) найдавніші кордони розселення різних етнічних груп, що підпали під романізацію – італіки, етруски, кельти, кельтибери тощо;
2) співпадіння ізоглос з стародавніми римськими дорогами;
3) зв`язок географічного розподілу фонетичних явищ з їх хронологією.

У ***четвертому питанні*** треба знати, що в народній латині змінився характер наголосу: наголос став переважно експіраторним, що сприяло прискоренню редукції та синкопи ненаголошених голосних.

Місце наголосу в основному залишилось стабільним; зсув наголосу відбувся у наступних позиційних умовах:

1) при зяянні, наголос переносився з першої голосної на другу: paríetem > pariétem (*im*. parete, *icn*. pared); mulíerem > muliérem (*icn*. pujer);

2) голосна у другому складі від кінця перед групою muta cum liquida стала довгою у народній вимові і отримала наголос: ténebrae > tenébrae, pàlpebra > palpébra, íntegrum > intégrum;

3) «рекомпозиція» – перенос наголосу з префікса на корінь та відновлення редукованого кореневого голосного (це явище пов`язано з тенденцією мовлення до виокремлення основної значущої частини слова та вирівнюванню за звучанням однокореневих слів): *лат.* cónvĕnit > *н. лат.* convénit > *im.* conviéne «підходить»; *лат.* récipit > *н. лат.* recépit > *im.* ricéve, *icn.* recibe, *фр.* reçóit «отримує»;

4) наголос у чисельниках vigínti > víginti, trigínta > tríginta було перенесено з другого складу від кінця на третій: *im*. venti, trenta, *icn*. veinte, treinta, *фр*. vingt, trente.

П`яте питання повинно розкривати основні зміни у наголошеному вокалізмі народної латині:

1. У зв`язку з закріпленням довготи за ударним відкритим складом, протиставлення голосних за довготою/короткістю втрачає розрізнювальну функцію (дефонологізується). Провідною стає артикуляційна ознака – закритість/відкритість: короткі голосні стають відкритими, довгі – закритими.

2. Монофтонгізація дифтонгів: AE > ε, OE > ε. Дифтонг AU у іспанській, італійській, французькій дав *o*, в сардинській – *a*. У румунській, окситанській, фріульській дифтонг AU залишився, а в португальській та галісійській перейшов у *ou*.

У ***шостому питанні*** серед змін у ненаголошеному вокалізмі народної латині треба звернути увагу на:

1) синкопу ненаголошених голосних у пропарокситонних словах між проривним та плавним, або плавним та проривним (kt, pl, ld, rd, st, sc, sp): oculus non oclus, vetulus non veclus, calida non calda (Appendix Probi). Це протороманська синкопа, тому всі народнолатинські форми лягли в основу відповідних романських слів;

2) апокопу кінцевих голосних -o, -a, -e:

- у *італійській мові* кінцеві -o, -a, -e збереглись, може випадати тільки *e* після r, l: venir(e);
- *у румунській мові* відпало -o, -a редукувалось у ă;
- в *іспанській мові* відпало тільки -e;
- *у французькій* щезли всі голосні, -a редукувалось у -e, котре зазвичай не вимовляється.

У ***сьомому питанні*** серед змін у консонантизмі народної латині треба звернути увагу на:

1) палаталізацію приголосних t, d, k, g перед голосними переднього ряду *i, e*, яка привела до утворення африкат [ts], [dz], [tʃ], [dʒ]. Загальноромaнською стала палаталізація C та G: африкати, утворені на їх основі, у галло-романських та іберо-романських мовах потім спростились до спірантів, у румунській та італійській вони так і залишились африкатами. У сардинській та далматинській палаталізації C та G перед *i, e* не відбулось.

2) ослаблення інтервокальних приголосних, яке викликало:

- явище бетацизма: збіг звуків *v* та *b* у білабіальному фрикативному звуку, який на письмі передавався частіше знаком *b*, рідше *v;* це народнолатинське явище не мало загального розповсюдження. У іспанській мові, де *v* та *b* – позиційні варіанти однієї фонеми (vivir [biwir] та beber [bewer]), ця артикуляційна особливість залишається до сих пір живим фонетичним законом. У інших романських мовах народнолатинський закон *-в- > -v-* рано зупинив свою дію, але встиг охопити найбільш частотні слова усної народної традиції:

лат. habere, debere → *ім*. avere, dovere; *фр*. avoir, devoir, *рум*. (a) avea

- перехід глухих проривних інтервокальних у дзвінкі -p-t-c- > -b-d-g-; у романських мовах цей процес проходить 3 ступеня: збереження глухих -p-t-c- (у румунській, італійській); перехід до дзвінких -b-d-g- (у іспанській та португальській); випадіння d та g, перехід b>v (у французькій);

- спрощення гемінат (подвійних приголосних), які у класичній латині мали фонологічну функцію. Спрощення гемінат – характерна риса більшості романських мов. Тільки італійська мова зберігає релевантний характер гемінат.

3) втрату кінцевих -m, -s, -t, які входили до складу морфем відмінка та числа іменників, а також морфем особи та числа дієслова. У зв`язку з їх великою передбачуваністю артикуляція цих приголосних ослабла ще в народній латині.

Кінцевий –m зник, не залишивши слідів у романських мовах.

Кінцевий –t зберігся у флексії 3-ої особи однини дієслів у сардинській мові, а також у деяких південно-італійських діалектах, та існував у старофранцузькій та старокситанській мовах.

Кінцевий –s зберігся у складі морфеми 2-ої особи однини дієслів та множини іменників у всіх іберо-романських мовах та у письмовій формі гало-романських мов (де він раніше вимовлявся).

У сучасній французькій мові вимова цих кінцевих приголосних визначається фоносинтаксичними умовами (перед голосною наступного слова).

У італійській та у румунській кінцеві -s, -t щезли.

Структура відповіді на ***восьме питання:***

1) перерахувати фонетичні риси народної латині, які відрізняють її в цілому від класичної латині;

2) вказати фонетичні риси народної латині Центральної Італії;

3) дати характеристику фонетичних змін у романських мовах у термінах консервативності, архаїчності, іноватівності або іноватівної специфічності.

? Питання для самоконтролю

1. Результати яких звукових змін характеризуються поняттям „фонетичний закон” ?
2. Яким став наголос у пізній народній латині?
3. Де відбувся зсув наголосу у пізній латині?
4. Яка опозиція голосних втратила свою розрізнювальну функцію у пізній період латинської мови?
5. У якій зоні Романії утворилась семифонемна система простих голосних у пізній період латинської мови?
6. Які звуки підпали під спонтанну дифтонгізацію першими?
7. Які слова називаються окситонами, парокситонами, пропарокситонами?
8. Що таке muta cum liquida ?
9. У яких романських мовах назалізація має смислорозрізнювальну функцію?
10. Що таке гемінати ?
11. У яких романських мовах подвійні приголосні несуть фонологічну функцію?
12. В результаті яких фонетичних змін утворились африкати у пізній латині ?
13. Чи залишились африкати у сучасних романських мовах?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення наступних понять: асиміляція, дисиміляція, метатеза; афереза, синкопа, апокопа; протеза, епентеза, епітеза; палаталізація; бетацизм. Надайте приклади з романських мов.
2. Виконайте завдання №1,2,3 на сторінці 23 у Практикумі.
3. Дайте порівняльну характеристику фонетичних систем романських мов.

Семінарське заняття № 6

Тема: Протороманські інновації у системі частин мови.
Зміни у синтаксисі народної латини

План заняття

1. Протороманські інновації в системі імені (редукування відмінків; зникнення морфологічного класу імен середнього роду; прийменникові конструкції).
2. Виникнення артикля.
3. Перебудування системи прикметників в народній латині (скорочення кількості морфологічних типів прикметників; закріплення аналітичного способу передачі градації якості як провідного у романських мовах; збереження суплетивних форм компаратива у більшості романських мов).
4. Займенники (особові, вказівні, присвійні, відносні).
5. Протороманські інновації в системі дієслова:

1) Утворення результативно-перфективних форм дієслова на основі латинських дієслівних перифраз (habeo + participium perfecti passivi; teneo + participium perfecti passivi).
2) Утворення нових романських форм майбутнього часу на основі латинських модальних перифраз (з дієсловами habeo, volo, debeo, venio + infinitivus).
3) Утворення на основі латинської перифрази infinitivus + habebam нових форм кондиціонала, відсутнього у латинській мові.
4) Неособові форми дієслова (інфінітив, дієприкметник, супін, герундій).
6. Синтаксис простого речення (порядок слів у пізній латині; різний ступінь закріпленості порядку слів у реченні у різних романських мовах).
7. Синтаксис складного речення (заміна інфінітивних оборотів accusativus cum infinitivo, nominativus cum infinitive).
8. Порівняльна характеристика граматичних систем романських мов.

Ключові поняття: енклітики, проклітики, гіпотаксис, паратаксис, гіпербатон

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 259-389.
2. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию. Практикум / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1987. – 144с.
3. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую філологію / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 66-92.
4. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М. В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 102-126.

🕮 Методичні рекомендації

У ***всіх питаннях*** треба розглядати формування морфологічного типу романських мов від синтетизму до аналітизму. Найдальше на цьому напрямку розвинулась французька мова, де відбулось розходження типів усної та письмової структур мови. В усному мовленні більшість граматичних категорій позначається за допомогою допоміжних дієслів. Флексії, що вимовляються мало, а ті, що вимовляються, відрізняються полісемією граматичних значень. У письмовій французькій частина флексій зберігається (показники роду та числа у іменників, деякі особові флексії дієслів). Інші романські мови відносять до флективно-аналітичного типу. Ступінь флективності вище в балкано-романських мовах та в італійській, де граматичні морфеми як правило поєднують кілька категоріальних значень.

У ***першому питанні*** в системі іменників треба розглянути наступні інновації народної латині, які різнять її від класичної латині:

1) скорочення кількості типів відмінювання іменників з п`яти до трьох;

2) скорочення відмінкової парадигми іменників до двох відмінків – називного та знахідного – у іменника (на сході Романії – до трьох: називний, знахідний, давальний);

3) зникнення середнього роду:

Втрата середнього роду не торкнулась всієї системи романських мов.

Так, у східно-романських мовах розбіжності між іменниками чоловічого та середнього роду у множині закріпились на новій основі:

1. Виник новий тип гетерогенних іменників, або іменників взаємного роду з формою чоловічого роду у однині та формою жіночого роду у множині:

рум. lemn – lemne (ліс), semn – semne (знак), fapt – fapte (дія), sat – sate (село)

В італійській мові це непродуктивний ряд іменників.

2. До іменників цієї категорії близька так звана категорія абстрагованої якості у іспанській мові, яка передається артиклем середнього роду (neutro):

lo nuevo “нове”,

el rey (“король”) – lo rey (“якість, властива королю”)

4) збільшення частотності використання прийменникових конструкцій замість відмінкових форм;

5) поява артиклів – нових показників граматичної оформленості іменника, які виступають самостійними морфологічними одиницями і виражають категорію детермінації (визначеності-невизначеності).

При відповіді ***на друге питання*** треба пояснити процес виникнення артикля у сучасних романських мовах. Так, в категорію артикля перейшли детермінанти, які могли вживатись тільки з іменником. Поступово вказівний займенник ille (або ipse в Сардинії, Каталонії, на Балеарських островах) набув у народній латині особливого значення, наближеного до артикля.

Спочатку не було твердого проклітичного або енклітичного розташування артикля: конструкції типу ille homo або homo ille були зовсім рівноправними. Пізніше вони стали розрізнюватись у романських мовах: на заході Романії затвердився препозитивний, проклітичний артикль від ille homo, на сході – постпозитивний, енклітичний від homo ille (пояснюється внутрішніми специфічними тенденціями східно-романських мов, причинами субстрату та слов`янським впливом).

Треба обов `язково зауважити, що від латинських вказівних займенників у неавтономній приіменниковій позиції виник визначений артикль, у незалежній позиції – придієслівний особовий займенник 3-ї особи, якого не було у латинській мові:

Лат.	**Іт.**		**Ісп.**		**Порт.**		**Фр.**		**Сард.**	
	артикль	займ.	арт.	займ.	арт.	займ.	арт.	займ.	арт.	займ.
ille, illu	il, lo	egli	el	el	o	ele	le	il		

illa	la	elle	la	ella	a	ela	la	elle		
ipse, ipsu		esso							su	issu
ipsa		essa							sa	issa

У ***третьому питанні*** потрібно звернути увагу на вплив аналітичних тенденцій у системі прикметників, які зазнал тих самих змін, що й іменники. Перш за все щезли прикметники з одним та двома закінченнями, вони набули трьох закінчень (багато прикладів переходу прикметників на -er, -re у групу на -us у Appendix Probi: teter non tetrus (противний, гидкий), acre non acrus (гострий), tristis non triste (сумний)).

У зв`язку зі зникненням середнього роду прикметники стали перерозподілятись тільки по двох групах:

1) форми з різними закінченнями для чоловічого та жіночого родів: malus, mala,
2) форми з одним закінченням для жіночого та чоловічого родів: triste¸ viride. Такий розподіл зберігся в усіх романських мовах.

Подібно до іменників прикметники зберегли тільки дві іменникові форми: називного та знахідного відмінків у обох числах.

Синтетичні форми утворення ступенів порівняння було витіснено аналітичними конструкціями з прислівниками magis, рідше plus (для порівняльного ступеня): magis altus (більш високий), plus miser (більш жалюгідний); з прислівниками maxime, рідше bene, super, valde (для найвищого ступеня): valde pulchra (найгарніша).

В сучасних романських мовах ступені порівння утворюються аналітично:

1) в іберо-романських та балкано-романських мовах закріпилась форма MAGIS > исп. *más,* рум. *mai,*

2) в гало-романських та італо-романських мовах — форма PLUS > итал. *più,* франц. *plus.*

Новоутворення романського періоду – абсолютний найвищий ступінь з прислівниками:

1) multum:

ит. molto grazioso (дуже гарний),

исп. muy hermoso,

порт. muito grande (дуже великий);

2) fortis : *рум.* foarte frumos (дуже гарний);

3) trans : *франц.* très grand.

У ***четвертому питанні*** треба розглянути зміни, яких зазнали особові, присвійні, вказівні, відносні займенники у пізній період розвитку латині. Так, *особові займенники* зберегли відмінникову парадигму:

У більшості романських мов протиставлені суб`єктні та об`єктні форми, а у 3-ій особі – суб`єктні, прямооб`єктні та непрямооб`єктні (рос. косвенные) форми.

Протиставлення у роді (ч. та ж.) також відбувається тільки у 3-ій особі, для якої утворились на основі вказівних займенників відсутні у латині особові суб’єктні займенники третьої особи однини.

У пізній латині форма 1-ї особи однини ĕgo замінилась на ĕo (можливо умбрського походження) → романські мови: *іт.* io; *рум.* eu; *ісп. yo; порт. eu; (ст.-фр.) gié → фр. je; сард. eo; пров. ieu*

Форма 2-ї особи tu залишилась без змін.

Система особових займенників пізньолатинського періоду:

	1 особа однина/ множина	**2 особа однина/ множина**	**3 особа, чол. рід однина/ множина**	**3 особа, жін. рід однина/ множина**
Nom.	eo – nos	tu – vos	ille – ille	illa – illas
Dat.	mi – nobis	ti – vobis	illi, illui – illorum	illi, illaei – illorum
Acc.	me – nos	te – vos	illu – illos	illa – illas

Розвиток *присвійних займенників* характеризується наступними процесами:

1) утворення по аналогії з формою meus форм teus, seus, які найбільше розповсюдились у центральній частині Апеннінського півострова та Південної Галії;

2) за аналогією з архаїчними формами sus, sa, sum утворення форм mus, ma, mum; tus, ta, tum;

3) за аналогією з вокативом чоловічого роду mi поява форми жіночого роду mi від латинського mea;

4) закріплення в народній латині архаїчної форми voster за аналогією з noster замість vester: іт. vostro, ісп. vuestro, фр. votre.

Система присвійних займенників пізньолатинського періоду:

число	**1 особа**				**2 особа**				**3 особа**			
	ударні		неударні		ударні		неударні		ударні		неударні	
	ч.р.	ж.р.	ч.р.	ж.р.	ч.р.	ж.р.	ч.р.	ж.р.	ч.р.	ж.р.	ч.р.	ж.р.
одн.	meus	mea	mus	ma	tuus	tua	tus	ta	suus, suos	sua (soa)	sus	sa
множ.	nos-ter	nos-tra	nos-ter	nos-tra	vos-ter	vos-tra	vos-ter	vos-tra	illorum (m)			

Відносні та питальні займенники у класичній латині відрізнялись місцем у реченні та інтонацією.

Питальні займенники quis, quid, qui, quae, quod вказували на можливість слідування за ними імені та вживались:

- у функції додатків: Quod negotium facet? (яку роботу він виконує?);
- самостійно (Quis venit?);
- як засоби зв`язку у підрядних реченнях (крім означальних).

Відносні займенники qui, quae, quod вводили підрядні означальні речення і заміщували підмет головного речення.

У народній латині спільність відносних та питальних займенників ще більше зросла.

У романських мовах ці займенники зберегли ті ж самі функції. Позиція та інтонація залишаються основними показниками їх конкретного значення.

У ***п`ятому питанні*** треба звернути увагу на наступні інновації у системі дієслова:

1. В процесі переходу від латині до романських мов чотири латинські дієвідміни (I – на ARE, II – на Ē, III – на Ĕ, IV – на IRE) перейшли у три, оскільки парадигми II та III дієвідмін перестали розрізнюватись.
2. Особова флексія дієслова частково збереглась у романських мовах і виражає в синтезі протиставлення за особою та числом.
3. Із часових форм літературної латині у пізній період збереглись лише форми теперішнього часу всіх способів, імперфекта дійсного способу, перфекта дійсного способу та кон`юнктива (*рос.* сослагательное наклонение), а в деяких областях Романії і форми плюсквамперфекту дійсного способу та кон`юнктива (*рос.* сослагательное наклонение). Взамін утрачених форм творились нові аналітичні конструкції:

1) замість простого перфекта закріпились перфективно-результативні перифрази типа habeo scriptam (теперішній час від habere + пасивний дієприкметник минулого часу) та est praeteritus (теперішній час дієслова esse + пасивний дієприкметник минулого часу);
2) замість форми майбутнього часу закріпились перифрази модального характеру: на заході Романії з дієсловом habere (cantare habeo), на сході Романії з дієсловом volere (voleo cantare);
3) утворення умовного способу – кондиціоналу: найширше розповсюдження має кондиціонал, що походить від перифрази «інфінітив + імперфект дієслова habere» (cantare habebat).

Для *неособових форм дієслова* треба виокремити наступні зміни:

1) з усіх латинських форм інфінітива в романських мовах зберігся тільки активний інфінітив теперішнього часу, який існує поряд з новоутвореними аналітичними формами активного інфінітива минулого часу та пасивних інфінітивів обох часових планів: італ. cantare «співати» – aver cantato, esser cantata, esser stato cantato;
2) з усіх форм дієприкметника в усіх романських мовах зберігся дієприкметник минулого часу, який входить до складу аналітичних дієслівних форм, а також активний дієприкметник теперішнього часу (не існує у балкано-романських мовах, в італійській та іберо-романських мовах як окрема дієслівна форма не виокремлюється);
3) форми супіна замінились інфінітивом в усіх областях Романії, крім Дакії; сьогодні у балкано-романських мовах він використовується обмежено як незмінна форма з прийменником, що поєднує іменні та дієслівні ознаки;
4) латинський герундій як віддієслівний іменник зник. Тільки форма аблатива, що мала в латині значення способу дії, перетворилась у романський дієприслівник.

У ***шостому питанні*** треба знати наступні особливості синтаксису романських мов:

1) У іменних групах переважає постпозиція прикметника, препозиція звичайно є маркованою.

2) Детермінативи, як правило, передують імені (виключенням є визначений артикль у балкано-романських мовах).
3) У аналітичних дієслівних формах допоміжне дієслово передує дієприкметнику або інфінітиву (у сардинській та балкано-романському ареалі можлива постпозиція).
4) Романські мови втратили таку особливість латинської мови як гіпербатон – роз`єднання слів, пов`язаних сильним синтаксичним зв`язком (визначення – визначуване, дієслово – прямий додаток); у романських мовах спостерігається стягування синтактичних груп, що зовсім не допускає, або допускає включення тільки модальних, вставних слів та окремих прислівників „вже – ще”.
5) Придієслівне заперечення у більшості романських мов будується за моделлю Neg. + V; у французькій мові переважає модель Neg+V+Neg; у деяких діалектах ретороманської – V + Neg.
6) Синтаксична залежність слів передається частково синтетично: узгодження у роді та числі між іменником та залежним від нього прикметником; узгодження у особі, числі, іноді у роді між підметом та присудком. Однак переважають аналітичні способи зв`язку: артикль, займенникові та прислівникові частки, а також фіксований порядок слів. Зникнення відмінків розширює сферу використання прийменників.
7) Нейтральним порядком слів у романському реченні є SVO.

Для відповіді на ***сьоме питання*** треба оперувати поняттями *паратаксис* (безсполучниковий або зв`язок за допомогою сполучника «і») та *гіпотаксис* (підрядний зв`язок). Треба вказати найбільш вживані сполучники для обох видів зв`язку, що існували у латинській мові і потім були успадковані сучасними романськими мовами. Так, складні речення в романських мовах утворюються за допомогою сурядних та підрядних сполучників, сполучникових слів та відносних займенників. Тільки чотири латинські сполучники зберегли у більшості романських мов без змін відношення між означающим та означаємим: et „и”, nec „ни”, aut „или”, si „якщо”.

Основні типи підрядних речень у складнопідрядному реченні співпадають у більшості романських мов.

При відповіді на ***восьме питання*** порівняння граматичних систем повинно відбуватись на основі методу парних розрізнювальних ознак, які включають наявність форми та її наявність або відсутність для вираження того, чи іншого змісту. Наприклад, категорія числа виражається морфемою, незалежною від морфеми роду (у ісп., порт.), або морфеми роду і числа злиті (фр., іт., рум.). Всього можна виокремити 26 пар розрізнювальних ознак для граматичних систем п`яти романських мов – ісп., порт., фр., іт., рум.

? Питання для самоконтролю

1. Скількома відмінками була представлена відмінкова парадигма іменника у пізній латині ?
2. Як перерозподілились іменники IV та V відміни у пізній латині ?
3. Що таке енклітики та проклітики?

4. Як утворився визначений артикль?
5. Які типи прикметників залишились у пізній латині ?
6. Які форми прикметників називають суплетивними?
7. Які групи займенників були у класичній латині і які залишились у пізній?
8. Що таке двочленний та тричленний дейксис?
9. Яка часова форма походить від латинської habeba(m) cantatu(m) в італійській, французькій, іспанській, португальській мовах ?
10. Від якої латинської конструкції утворився футурум в італійській, французькій, іспанській, португальській мовах ?
11. Який дієслівний спосіб утворився у пізній латині та був успадкований романськими мовами?
12. У яких романських мовах є дієслівні форми, що походять від латинської форми canta(ve)ra(m) ?
13. Що таке гіпербатон ?
14. Що таке гіпотаксис та паратаксис ?
15. Як змінився абсолютний зворот Accusativus cum infinitivo у пізній період народної латині ?

➔ Завдання для самостійної роботи

1. Виконайте завдання №4 на сторінці 23 у Практикумі.
2. Надайте приклади парних розрізнювальних ознак, що демонструють схожість та розбіжності між морфологічними системами романських мов.

Семінарське заняття № 7

Тема: Лексика: Пізньолатинський лексичний фонд

План заняття

1. Проблема неоднорідності складу первинного романського фонду („первинні" слова як основа словника романських мов).
2. Внутрішньомовні (інтралінгвістичні) причини лексичних змін в історії:
1) заміна латинського найменування;
2) зміщення значення слова (розширення та звуження значення, антономасія, синекдоха, метонімія, метафора);
3) емоційність народної латини (велика кількість слів зі зменшувальними суфіксами);
4) збагачення лексики за рахунок власних словотворчих ресурсів.
3. Екстралінгвістичні причини лексичних змін в історії романських мов:
1) іст., соц.-екон., культ. зміни у Римській державі;
2) територіальна диференціація лексики по провінціях Римської імперії;
3) історичні контакти з іншими народами: вплив субстратних, адстратних, суперстратних явищ.
4. Етимологічні словники.

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 390-407.
2. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую філологію / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 93-101.
3. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 82-102.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому питанні*** треба виходити з того, що генетичною основою словника романських мов є „народні" слова, які перейшли за неперервною усною традицією із пізньої розмовної латини до романських мов. Вони зазнали типових для кожного окремого ареалу фонетичних змін. Загальними для більшості романських мов є також ранні грецизми типа schola, camera.

Треба також розуміти, що етимологія та географічний розподіл слів первинного романського фонду не є однорідним. Аналіз тенденцій повинен відбуватись з урахуванням чотирьох груп:
1) латинські слова або ранні грецизми, що були однаково вживаними як у класичній, так і в народній латині;
2) латинські слова, або запозичення, які вживались переважно або тільки у народній латині всієї Романії;
3) латинські слова або запозичення, що вживались у пізній розмовній латині будь-якого окремого ареалу;
4) слова архаїчної або класичної латині, що вийшли з ужитку у пізній розмовній латині більшої частини Романії, але збереглись у розмовній латині будь-якого ізольованого ареалу.

При вивченні у ***другому питанні*** інтралінгвістичних змін словникового складу народної латини у пізній період треба виокремити наступні:
1) заміна літературних латинських слів народними словами:
- н.л. focus "*домашнє вогнище"* витіснило класичне латинське ignis "*вогонь*": *ім.* fuoco, *ісп.* fuego, *порт.* fogo, *фр.* feu, *рум.* foc;
- н.л. bassus замінило класичне humilis "низький": *ім.* basso, *ісп.* bajo, *фр.* bas, (*рум.* jos);
- н.л. portare замінило ferre "нести": *ім.* portare, *фр.* porter, *рум*. a purta (*ісп.* llevar).
2) заміна латинських слів запозиченими словами, що вживались у розмовній латині:
- кельт. caballus (замість к.л. equus "кінь") → іт. cavallo, ісп. caballo, порт. cabalo, фр. cheval, рум. cal;

- гр. petra (замість к.л. lapis “камінь”) → іт. pietra, іспр. piedra, порт. pedra, фр. pierre, рум. piatră;
- герм. wirra (замість к.л. bellum “війна”) → іт. guerra, іспр. guerra, фр. guerre, (рум. război).

3) зміщення значення:

3.1 розширення значення:

- технічні терміни tornāre (обточувати на станку), arripāre (причалити до берега) витіснили відповідно дієслова vertere (повертати) та venire (прибувати) → *іспр.* tornar, arrivar, *франц.* tourner, arriver;
- лат. passer “горобець” → н.л. “пташка” → іспр. pájaro, рум. pasăre “пташка”.

3.2 звуження значення: лат. collocare “розміщувати” → іт. coricare, фр. coucher, рум. a culca (“вкладати у постіль”), але іспр., порт. colgar “вішати”.

3.3 антономасія – переносне використання власного імені: ст.фр. Renard (ім`я лисиці у басні) → (фр. renard “лисиця”).

3.4 синекдоха:

- лат. civitas “держава” стало означати “місто”;
- лат. camera “склепіння” → проміжне значення “стеля над кімнатою” → “кімната”.

3.5 метонімічні переноси:

- к.л. bucca “внутрішня частина рота, щока” → пізня латина “рот” → іт. bocca, іспр. boca, фр. bouche;
- к.л.captivus (Diaboli) “полонений” (дияволом) → оцінне значення “поганий”→ іт. cattivo “поганий”, фр. chétif “хворобливий, слабкий”.

3.6 метафоричні переноси:

- к.л. testa “глиняний горщик” → н.л. “голова” → фр. tête, рум. ţeastă;
- к.л. ingenium “розум” → н.л. “військова машина; знаряддя праці” → фр. engin (снаряд; машина);
- к.л. rostrum “клюв” → н.л. “клюв, морда” → іспр./порт. rostro “обличчя”, рум. rost.

4) емоційність – характерна риса народно-розмовного мовлення. Саме цим пояснюється поява великої кількості слів з димінутивними суфіксами, хоча ці слова не завжди виражали зменшувальне значення: auris “вухо” → oricla, caulis “капуста” → coliculus, sol “сонце”→ soliculus, taurus “бик” → taurellus, apis “бджола” → apicula.

5) словотвір: шляхом деривації (афіксація) та словоскладання:

Суфікси іменників:

-**tor** – для утворення nomina agentum (назви діючої особи): salvator (“рятівник”), ambitor (“шукач”);

-**arius, aris** - для утворення nomina agentum: furnarius (“пекар”), quasilloria (“пряха”);

-**torium (-ale)** – для утворення іменників з інструментальним значенням: calcatorium (“прес”), fretale(“піч для смаження”)

-**men, -tura, -sura** – для утворення іменників, що означають дію або результат дії: ferrumen (“іржа”), arsura (“горіння, пожежа”), adventura (“пригода”);

-tio, -sio, -mentum, -itas, -itia, **-or** для утворення іменників з абстрактним значенням: cantio (“спів”), deliramentum (“нісенітниця”), suspiramentum (“подих”), amicitas (дружба), sperantia (“надія”);

-utus, -iculus, -uculus – зменшувальні суфікси: vitŭlŭs (теля), porculus (порося)

Суфікси якісних прикметників:

-ulus,-ellus – для вираження суб`єктивної оцінки: bellulus “гарненький”, misellus “бідненький”

У романських мовах з`явились нові засоби вираження зменшувального значення:

1) У ісп. –ito, -cito: pequeñito (малесенький), pobrecito (бідненький);
2) У іт. –ino: piccino (малесенький), poverino (бідненький)

Суфікси відносних прикметників:

-osus – для вираження повноти якості: linguosus (балакучий), succosus (соковитий, багатий), famosus (знаменитий), montaliosus (гористий);

-bilis, -alis, -ilis – для позначення якості “бути об`єктом будь-якої дії”: visibilis (наочний), mortalis (смертний), hostilis (ворожий);

-aster – для вираження неповноти якості: surdaster (глухуватий);

-uceus, -aceus – для позначення речовини або матеріалу, з якого зроблений предмет: pannuceus (обірваний, клаптиковий).

Дієслівні суфікси:

-iare – для утворення дієслів від прикметників та дієприкметників: altiare (підвищувати, піднімати), bassiare (знижувати), captiare (хватати), directiare (направляти);

-are – для утворення відіменникових дієслів: mensura → mensurare (міряти), pecten → pectinare (розчісувати), semen → seminare (сіяти);

-itare – для вираження інтенсивності значення: vanitare (розхвалювати);

-ulare –для вираження зменшувального значення: misculare (змішувати), tremulare (дрижати), turbulare (хвилювати)

Найбільш продуктивні префікси:

de-/dis- для посилення дії: deamare (гаряче любити), deosculare (міцно цілувати), demirare (сильно дивуватись), disvestire (роздягати), discedere (помирати), disdignare (зневажати);

in-, ex-, per- для утворення складних відіменникових дієслів: inglutire (поглинати), excambiare (обмінювати), perdonare (прощати);

Псевдопрефікси: contra-, extra-, inter-, super- (прийменники), bene-, male-, minus- (прислівники).

Словоскладання

1) **іменник + і + іменник:** saccus + pera → sacciperim (торба для мішку з грошима);
2) **іменник + прикметник:** respublica, rosmarinus (блакитний),
3) **іменник + іменник:** aquaeductus (водопровід), lunaedies (понеділок), martisdies (вівторок), mercuridies (середа), jovisdies (четвер), venerisdies (п`ятниця), sabbatidies (субота)

У відповіді на ***третє питання*** серед екстралінгвістичних причин лексичних змін в історії романських мов треба виокремити:

1) історичні, соціально-економічні, культурні зміни у Римській державі:

- розповсюдження християнства: гр.parabula (Christi) “притча” (Христа) “слово Бога”→ “слово” взагалі → іт. parola, іспр. palabra, фр. parole;
- прийняття за зразок мовлення “простих людей” – ремісників, воїнів, моряків і т.п. – розповсюдження спеціальної лексики:
  лат. **crus** “нога, голінь” замінилось на гр. camba “скаковий суглоб тварини” → іт. gamba, фр. jambe “нога”
  гр. **perna** “задня нога тварини» → іспр. pierna “нога”;
- феодалізація господарчого та політичного життя, зруйнування доріг, міст, загальний матеріальний занепад змінюють назви предметів, їх роль у житті людини: лат. casa “убога хатина” набуває значення “дім” взагалі…

2) територіальна диференціація лексики по провінціях Римської імперії:

- терміни спорідненості:

Західна Романія**:** pater, mater → фр. père, mère, іт./іспр. padre, madre
Східна Романія: tata, mamma → рум. tată, mamă

- гостра боротьба у використанні різних синонімів:

замість літер. frumentum (хліб, пшениця) в

- Італії + Дакії: → granum (зерна): *іт.* grano, *рум.* grîu,
- Іберії → triticum (пшениця): *іспр./порт*. trigo,
- Галії → blatum (пшениця): *фр.* blé

Іменник os, oris не залишився в жодній з римських провінцій. В центральних провінціях в значенні «рот» вживалося слово bucca: *іт*. bocca, *фр*. bouche; на сході – gula (глотка), *рум*. gură.

3) історичні контакти з іншими народами: вплив субстратних, адстратних, суперстратних явищ.

Субстратні запозичення:

1) Латинська мова асимілювала майже всі *італійські мови*, які значно вплинули на її словниковий склад. Майже 120 слів італійського походження відносяться до сільськогосподарського життя, сільського побуту, назви рослин, тварин: anas (качка), anser (гусак), bufalus (бик), scrofa (свиня), fenum (сіно), fordeum (ячмінь), tufer (гриб), bitumen (смола), sulfur (сірка).

2) *Етруського* походження: balma (печера), barr (барон), sapa (сік).

3) *Кельтські запозичення*: braca (шаровари), sagun (плащ), caballus (кінь), basiare (цілувати), carrus (віз), alauda (жайворонок), betula (береза), sapo (мило), caminus (путь).

Суперстратні запозичення:

1) Перші *германські запозичення* зустрічаються у Цезаря: alces (лось), glaesum (січень), reno (північний олень), urus (тур). В народну латинь проникло приблизно 100 слів германського походження, що відносяться до військової термінології: wirro «війна» → *фр.* guerre, *іт.,іспр., порт.* guerra, sporo (шпори) → *фр.* éperon, framea (спис) → *фр.* framée; до матеріальної культури: flaska (сулія), burgs (фортеця), baro (вільна людина); позначення кольорів (спочатку були назвами мастей коней): blank (білий), blûnd (білявий), brun (коричневий), gris (сірий), blaw (синій). За даними етимологічних словників у західно-романських мовах нараховується приблизно 2600 лексичних одиниць германського

походження: франкських у французькій, готських та лангобардських – у італійській, вест готських – у іспанській та португальській мовах.
2) *Слов`янські запозичення* у східно-романських мовах: *болг.* обичай → *рум.* obicei, *старослав*. богът → *рум*. bogat, *болг.* разбой (війна, разбой) → *рум.* război.

Адстратні запозичення:

1) У лексиці народної латині приблизно 700 лексичних одиниць *грецького походження:* philosophia, historia, theatrum, grammatica, chorus, musica, corona, cithara, machina; hora (час), parabola (слово), bracchium (рука від ліктя до зап`ястка), camera (склепіння), camelus (верблюд), spatha (меч); baptizare (хрестити), blasphemare (проклинати), ecstasis (натхнення), scandalum (спокуса), ecclesia (церква), hymnus (гімн).
2) *Арабські запозичення VIII-IX ст.:* alcor (пагорб), almafalla (військо), alfetna (війна), algebra, cifra.

Важливою типологічною рисою лексики романських мов є наявність у них книжної лексики, вченої, запозиченої у книжній латині Середньовіччя, Відродження (*франц*. Les mots savants, *ісп., порт*. cultismos, *італ*. parole dotte). У деяких випадках утворюються етимологічні дублети – слова, що походять від одного латинського етимона, але оскільки вони були запозичені у різний час, то мають дві форми – книжкову та народну (*франц*. direct, droit „прямий” < лат. directu, *ісп*. Leal „відданий”, legal „законний” < *лат*. legale).

На сході Романії в якості авторитетних книжкових мов використовувались церковнослав`янська та грецька, тому кількість латинізмів тут значно менша ніж у інших романських мовах. У румунській мові етимологічна дублетність часто поступається семантичній, коли синонімами виступають лексеми генетично різного походження – слов`янизми та латинізми: veac – secol „век”, slobod – liber „вільний”, ostrov – insul „острів”.

У ***четвертому питанні*** треба дати аналіз принципів, на основі яких укладали свої етимологічні словники романських мов Фрідріх Діц та Вільгельм Мейєр-Любке, а також для мов, що вивчаються, навести прізвища видатних укладачів словників.

? Питання для самоконтролю

1. Які слова є „первинними” для словникового складу сучасних романських мов?
2. У яких сучасних романських мовах залишилось найбільше „архаїзмів” ?
3. У відповідності до яких семантичних законів відбувався зсув значень слів у пізній латині ?
4. Що таке антономазія? Які слова утворились цим способом у пізній латині ?
5. Яка книжкова латинська лексема була замінена пізньолатинською формою focu „вогонь” ?
6. Від якого латинського слова походять іспанське „cabeza” і португальське “cabeça” ?

7. З яким значенням пізньолатинське „testa” було успадковане французькою мовою ?
8. Які соціолінгвістичні передумови сприяли появі нових слів у пізній латині ?
9. У чому Фрідріх Діц вбачав завдання етимології?
10. У чому відмінність словника В.Мейєр-Любке від словника Ф.Діца ?

➔Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення наступних понять: етимологія, антономасія, синекдоха, метонімія, метафора.
2. Надайте приклади продуктивних суфіксів та префіксів іменників, прикметників, дієслів у латинській мові.
3. Наведіть для наступних латинських слів відповідні слова у сучасних романських мовах: “bucca”, “bonus”, “malus”, “grandis”, “homo”, “facere”, “aqua”, “credere”, “videre”, “sanus”.

✓Теми для рефератів та повідомлень

1. Сучасна іспанська лексикографія.
2. Сучасна французька лексикографія.

Семінарське заняття № 8

Тема: Романські мови як об`єкт наукового дослідження

План семінарського заняття

1. Рух на захист рідної мови у країнах романського мовлення (XIV-XIX):
1.1 Поетична та лінгвістична діяльність Данте.
1.2 Діяльність „Плеяди” у Франції. Граматика Пор-Рояля.
1.3 Перша граматика іспанської мови Антоніо де Небріха. „Діалог про мову” Хуана де Вальдеса.
1.4 Особливості руху на захист рідної мови у Румунії.
2. Лінгвістична діяльність Академій.
3. Порівняльно-історичне вивчення романських мов (Ф.Ренуар, Ф. Діц, Г.Асколі, Г. Паріс, Г.Шухардт, Г. Грьобер).
4. Младограматична школа у романському мовознавстві.
5. Ідеалістична теорія Карла Фосслера.
6. Лінгвістична географія. „Лінгвістичний атлас Франції” Ж. Жильєрона.
7. Основні напрямки сучасних досліджень з романської філології.
8. Порівняльна типологія романських мов як наукова та навчальна дисципліна.
9. Конгреси і конференції з романської філології. Періодичні видання з романських мов.
10. Романістика в Україні у XX-XXI ст.

Рекомендована література

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию: Учеб. для филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. иностр. яз. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 2007. – С. 408-452.
2. Зубова Т.Е., Кистанова Л.Ф., Чапля А.И. Введение в романскую филологию / Т.Е. Зубова, Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – С. 6-16.
3. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание / М.В. Сергиевский. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. – С. 245-264.
4. Репина Т.А. Сравнительная типология романских языков (франц., ит., исп., порт., рум.). Учебник / Т.А. Репина. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – С. 3-40.

🕮 Методичні рекомендації

У ***першому та другому питаннях*** треба виходити з того, що романська філологія як окрема галузь лінгвістичної науки та як навчальна дисципліна склалась тільки у XIX ст. Значною подією в історії розвитку романської філології стала поява у 1836 році першого тому класичної роботи Фрідріха Діца «Граматика романських мов», написана з використанням порівняльно-історичного методу, розробленого Ф. Боппом та Я. Гриммом. Після Ф. Діца романська філологія стає предметом самостійного наукового дослідження і мало-помалу входить як особливий розділ до системи університетського викладання.

До XIX століття відбувалось накопичення відомостей про романські мови. Основними етапами цього процесу були:
1) Рух на захист рідної мови у країнах романського мовлення: написання трактатів, що захищали права окремої романської мови, перших граматик, праць з орфографії та граматики.
2) Становлення Академій – спеціальних філологічних центрів, які укладали тлумачні словники, стимулювали процес утворення літературної норми, створювали нормативні граматики.

При відповіді на запитання треба дотримуватись наступного плану:
- назва романомовної країни;
- етапи становлення філологічної традиції;
- видатні мовознавці, жанрова характеристика їх праць, основні тези;
- основні завдання Академій.

У ***третьому питанні*** потрібно представити здобутки кожного етапу порівняльно-історичного вивчення романських мов у XIX столітті. Наприклад, Фрідріх Діц – засновник романського мовознавства як наукової дисципліни:
- вперше застосував до романського матеріалу порівняльно-історичний метод;
- написав порівняльну граматику романських мов, де запропонував першу класифікацію романських мов, представив у порівняльному аспекті основні

закономірності переходу від латинської мови до романських мов на фонетичному та морфологічному рівнях, дав характеристику романського синтаксису.

У ***четвертому питанні*** необхідно сформувати чітке уявлення про младограматичний напрямок у романському мовознавстві (70-90-і роки XIX століття). Для цього треба вказати основних представників, зміст їх теоретичної концепції, результати їх діяльності, критика з боку противників механічного підходу до пояснення мовних явищ.

***П`яте питання*** повинно розглядатись у контексті полеміки Карла Фослера як представника ідеалістичної або естетичної школи з младограматиками. Основна відмінність його позиції у необхідності встановлення причинних зв`язків у мові, вивчення історії мови з огляду на історію культури суспільства його носіїв.

У ***шостому питанні*** треба пояснити основні завдання лінгвістичної географії та значення «Лінгвістичного атласу Франції» в історії романської філології. У відповіді потрібно представити специфіку польового методу збору фактичного матеріалу та методу картографування для фіксації мовних даних.

Сьоме питання представляє огляд основних напрямів сучасних досліджень романської філології:

- вивчення національних варіантів іспанської, французької, португальської мов, особливості використання романських мов у країнах Африки, фактори що найбільше впливають на формування літературної норми та зміни, що в ній відбуваються, взаємодія літературної мови і діалектів, креольські мови тощо.

Восьме питання повинно розкривати основні завдання порівняльної типології романських мов – наукової та навчальної дисципліни, яка вивчає граматичні та понятійні універсалії з огляду на способи їх мовного позначення з метою:

1) встановлення структурного типа споріднених мов та їх структурної спільності;

2) виявлення подібностей та розбіжностей у вербальному мисленні носіїв споріднених мов.

Треба вміти пояснити значення терміну *лінгвістичні універсалії* – таких мовних елементів, які властиві більшій кількості мов. До числа загальнороманських універсалій (як і багатьох індоєвропейських мов) можна віднести категорії роду, числа, детермінації для іменника та категорії часу, виду, способу, залогу для дієслова. Ці категорії мають закріплені за ними морфологічні або синтаксичні способи позначення. Крім універсалій, що находять своє відображення у морфології та синтаксисі, існують універсалії свідомості або понятійні категорії: розподіл об`єктів реального світу на антропоніми/не антропоніми, розподіл людей за біологічною статтю тощо.

Кордони між граматичними та понятійними категоріями у деяких випадках є умовними. Наприклад, категорія числа (однина/множина) є граматичною категорією оскільки у романських мовах за нею закріплені постійні формальні показники (флексії), водночас вона може бути розглянута як одна з фундаментальних понятійних категорій, оскільки відображає важливі

відношення об`єктів дійсності, що сприймаються свідомістю людини. Якщо граматичні універсалії несуть у собі елемент узагальнення, абстрагування від конкретних явищ оточуючого людину світу, то понятійні універсалії безпосередньо відображають положення речей у світі. І ті, і інші мають мовне позначення.

Відповідь на ***дев`яте питання*** повинна містити інформацію про основні конференції і конгреси, країни, де вони проводяться, загальну тематику і проблеми романської філології, що є предметом обговорення.

Серед періодичних видань треба знати назви журналів, заснованих ще у XIX столітті і які існують у наш час (журнали «Романія», заснований Полем Мейєром та Гастоном Парісом; «Італійський журнал з питань діалектології», заснований Граціадіо Асколі; «Журнал з питань романської філології», заснований Густавом Грьобером) та інші видання.

Періодичні видання України, де друкуються результати наукових розробок з романських мов: «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство» (Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, журнал виходить з 1993р.), «Нова філологія» (Запорізький національний університет, журнал виходить з 1992 р.), "Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки» (виходить з 1997р.), «Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія» (виходить з 1998р.), «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Літературознавство, мовознавство, фольклористика» (виходить з 1958 р.), «Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови» (виходить з 1961р.), «Острозька академія. Серія: Філологічна» (виходить з 1999р.).

У ***десятому питанні*** потрібно знати, що осередками вивчення романських мов в Україні є університети:

В Інституті філології при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка працюють:

- *кафедра французької філології* (як окремий підрозділ існує з 1994 року), очолювана професором, доктором філологічних наук Г.Г. Крючковим. Науково-методична робота кафедри включає такі напрямки: графеміка та орфографіка французької мови, зіставне дослідження морфосемантичних особливостей української, російської та французької мов, системно-комунікативний метод навчання іноземних мов, лінгвостилістичні особливості художнього тексту, застосування сучасних відео-технологій у викладанні французької мови.

- *кафедра іспанської та італійської філології*, яка займається актуальними проблемами лінгвістичної семантики, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики, досліджує особливості сучасних іспанської, італійської, португальської та метропольних мов, а також історичні чинники, що вплинули на їх розвиток, проводить порівняльний аналіз романських мов та паралелі між ними та українською мовою. Серед видань кафедри – монографія професора Н.М. Корбозерової "Грамматика и семантика сложного предложения. Вопросы

становлення синтаксиса испанского языка" (К., 1989); "Diccionario economico espanol-ucraniano. Іспансько-український словник економічних термінів" (К., 2001) доцентів Е.В. Шевкун та 0.0. Курченко; підручники і посібники з грифом Міністерства освіти України: E. Shevkun, O. M. Obruchnikova "Espanol: economia y finanzas" (К., 2001), проф. Н.М. Корбозерової, О. М. Вронської "Україна - іспанською" (К,, 2003), доц. І.І. Магушинця "Вступ до риторики" (К., 2003), "Вступ до італьяністики" (К., 2004).

- *кафедра теорії і практики перекладу з романських мов імені М. Зерова*, заснована у 1983 році. Науково-дослідницька діяльність кафедри здійснюється в рамках комплексної теми «Коцептуальні картини світу романських та германських мов у контексті сучасного перекладознавства» під керівництвом професора Олександра Івановича Чередниченка.

У Київському національному лінгвістичному університеті працюють:

- *кафедра романської філології***,** очолювана професором О.М. Кагановською. Наукова робота кафедри ведеться в межах колективної теми "Системність одиниць романських мов: когнітивний та комунікативно-функціональний аспекти". У 2012 році опубліковано: Кагановська О.М., Каратєєва Г.М., Савчук Р.І. Романські студії початку XXI століття: текстові концепти, наратив, можливі світи – К.: Вид. Центр КНЛУ.

- *кафедра романських мов та перекладу*, організована у 2002 р. після її виділення з кафедри практики германських і романських мов, яку було створено в 1996 р. Викладачі кафедри працюють у руслі колективної наукової теми «Актуальні проблеми лінгвістики та перекладознавства сучасних романських мов».

У Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди діє *кафедра романської філології* під керівництсвом професора, доктора філологічних наук Льва Михайловича Мінкіна. При кафедрі діє аспірантура зі спеціальності 10.02.05 – романські мови.

У Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна існує *кафедра романської філології і перекладу*, історія якої почалась із заснуванням Харківського інституту лінгвістичної освіти у 30-ті роки XX століття. Науково-дослідна робота кафедри спрямована на дослідження проблем міжкультурної комунікації, мовознавства, перекладознавства, літературознавства, психології, філософії.

У Львівському національному університеті імені Івана Франка працює *кафедра французької філології*, очолювана професором, доктором філологічних наук Помірко Романом Семеновичем. Науковці кафедри досліджують порівняльно-типологічні особливості романських мов; семантику, синтагматику і прагматику мовленнєвої діяльності французької та іспанської мов; проблеми перекладу з французької та іспанської на українську мову та з української на іспанську і французьку; проблеми фонетики, граматики, стилістики та сучасної дериватології романських мов; історіографію романістичних досліджень у Львівському університеті.

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича з 1945 року діє *кафедра романської філології та перекладу*. Започаткував

викладання французької мови в університеті випускник Сорбонни, професор Олександр Будінський, який працював на кафедрі романістики, що входила продовж багатьох років до складу філологічного факультету. Нині кафедру чолює доктор філологічних наук, професор М. М. Попович. Серед наукових пріоритетів кафедри – дослідження лексико-граматичні одиниць мови в діахронії; когнітивно-дискурсний аспект функціонування лексико-семантичних одиниць французької мови; лінгво-прагматичні аспекти одиниць перекладу у різних типах дискурсів.

Кафедра *романської філології і перекладу* Запорізького національного університету веде наукову діяльність в межах комплексної кафедральної теми «Когнітивно-дискурсивні аспекти функціонування мовних одиниць», зокрема досліджуються когнітивний, семантичний, культурологічний аспекти мовних одиниць, проблемі номінації, жанрово-стилістичні домінанти різножанрових текстів та їх передача три перекладі, регіональне варіювання іспанської мови.

? Питання для самоконтролю

1. Хто автор трактату “Про народну красномовність” ?
2. Що таке volgare ?
3. Хто автор трактату „Захист та уславлення французької мови” ? У чому полягає його значення для розвитку лінгвістичної думки у Франції ?
4. Хто написав перші граматики італійської, французької, іспанської, португальської, румунської мов?
5. Яке значення мав ордонанс Франциска I ?
6. Якими проблемами вивчення іспанської мови займались А. де Небріха та Х.де Вальдес ?
7. Коли було засновано Академії в Італії, Іспанії, Франції ? Яку мету ставили Академії на початку своєї діяльності ?
8. У чому полягав просвітницький характер діяльності Трансильванської школи у Румунії ?
9. Хто вперше застосував порівняльно-історичний метод для вивчення романських мов ?
10. Хто виділив і описав франко-провансальську мову як окремий структурний тип, що відрізняється від французької та окситанської ?
11. Хто з романістів XIX сторіччя вперше спробував реконструювати фонологічний склад народної латини ?
12. Хто автор «Компендіума з романської філології» ?
13. Хто написав перший в історії романістики «Вступ» до романського мовознавства ?
14. Які основні тези теоретичної концепції младограматиків ?
15. У чому полягають розбіжності у підходах до вивчення мови младограматиків та ідеалістичної (естетичної) школи К. Фослера ?
16. Які завдання ставили представники методу дослідження мови «слова́ і речі»?

17. Як вплинули ідеї Ф. де Сосюра та його послідовників на вивчення романських мов?
18. Як називається напрям лінгвістики, який досліджує взаємодію мови та суспільства її носіїв ? Хто є представником цього напряму у романістиці ?
19. Які завдання вирішує лінгвістична географія ?
20. Хто засновник нелінгвістичної школи в історії романської філології ?
21. Хто з лінгвістів займався загальними питаннями романістики у першій половині XX століття ?
22. Хто з вчених романомовних країн протягом XX століття написав фундаментальні труди з історії романських мов ?
23. В рамках якої наукової дисципліни вивчаються граматичні та понятійні універсалії романських мов з огляду на способи їх мовного позначення ?
24. Як відбувається обмін науковими досягненнями між романістами різних країн у наші дні ?
25. Які періодичні видання, що висвітлюють проблеми романської філології, виходять у романомовних країнах в наші дні ?
26. Які осередки вивчення романських мов є в Україні ?

➔Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть, що таке «рух на захист рідної мови» і заповніть таблицю:

	Країна	**Представники**	**Основні етапи їх діяльності**
1	Італія		
2	Франція		
3	Іспанія		
4	Португалія		
5	Румунія		

✓Теми для рефератів та повідомлень

1. Діяльність Іспанської королівської академії у наш час.
2. Діяльність Французької академії у наш час.
3. Граціадіо Асколі – засновник романської та італійської діалектології.
4. Жюль Жильєрон і його Лінгвістичний атлас Франції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

Алисова Т.Б., Т.А. Репина, М.А. Тривердиева Введение в романскую филологию. Учеб. / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – 3 изд. испр. и доп. – М.: Высшая школа, 2007. – 453 с.

Алисова Т.Б., Т.А. Репина, М.А. Тривердиева Введение в романскую филологию. Практикум / Т.Б.Алисова, Т.А.Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1987. – 144 с.

Бурсье Э. Основы романского языкознания / Э. Бурсье. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 608 с.

Гак В.Г. Введение во французскую филологию / В.Г. Гак. – М.: Просвещение, 1986. – 184 с.

Зубова Т.Е., Л.Ф. Кистанова, А.И. Чапля Введение в романскую филологию / Т.Е.Зубова, Л.Ф.Кистанова, А.И. Чапля. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – 163 с.

Кірковська І.С. Вступ до романської філології: Підручник. Дніпро: «Пороги», 2018. 406 с.

Репина Т.А. Сравнительная типология романских языков (франц., ит., исп., порт., рум.). Учебник / Т.А. Репина. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 280 с.

Корлэтяну Н.Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н.Г. Корлэтяну. – М., 1974. – 280 с.

Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. Яз., 1952. – 280 с.

Языки мира: Романские языки / Ред. коллегия И.И. Челышева, Б.П. Нарумов, О.И. Романова. – М.: Academia, 2001. – 720 с.

Додаткова

Алисова Т.Б. Методы описания истории итальянского языка и принципы построения соответствующих курсов для студентов-итальянистов / Т.Б. Алисова. // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 2000. – №4. – С. 36-46.

Алисова Т.Б., Плужникова К.Н. Старопровансальский язык и поэзия трубадуров / Т.Б. Алисова, К.Н. Плужникова. – М.: МАКС пресс, 2011. – 176 с.

Балабан Ф.П. Функциональная значимость предлога: (на матер. ром. яз.) / Ф.П. Балабан. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 108 с.

Бородина М.А. Современный литературный ретороманкий язык Швейцарии / М.А. Бородина. – Л.: Наука, 1969. – 231с.

Бородина М.А. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Ретороманская подгруппа (энгадинские варианты) / М.А. Бородина. – Л.: Наука, 1973. – 124 с.

Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования (Романские языки) / Р.А. Будагов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1963. – 302 с.
Волкова З.Н. Истоки французского литературного языка / З.Н. Волкова . – М.: Высшая школа, 1983. – 168 с.
Вольф Е.М. Формирование романских литературных языков. Португальский язык / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1983. – 212с.
Грамматика и семантика романских языков (К проблеме универсалий) / Отв. ред. Г.В. Степанов. – М.: Наука, 1978. – 228 с.
Гурычева М.С. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Итало-романская подгруппа / М.С. Гурычева. – М.: Наука, 1966. – 177с.
Дитрих В. Влияние языков американских индейцев на романские языки (II): «общие язики»: ацтекский, кечуа и тупи. Субстрат, адстрат или интерстрат? // Вопросы языкознания. – 2002. – №2. – С. 64-85.
Думбрэвяну И.М. Очерк по теории словосложения: (на материале романских языков) / И.М. Думбрэвяну. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 111 с.
Калыгин В.П. Кельтские языки / В.П. Калыгин // Языки мира: Германские языки. Кельтские языки. – М.: Academia, 2000. – 472 с.
Катагощина Н.А., Вольф Е.М. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Иберо-романская подгруппа. – М.: Наука, 1968. – 256 с.
Корбозерова Н.М., Серебрянська А.О. Порівняльна типологія іспанської і української мов / Н.М. Корбозерова, А.О. Серебрянська. – К.: Вища школа, 1993. – 176 с.
Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
Нарумов Б.П. Формирование романских литературных языков. Современный галисийский язык / Б.П. Нарумов. – М.: Наука, 1987. – 166 с.
Пономаренко В.А. Развитие аналитических тенденций во временной системе романских языков. (Иберо-романский индикатив) / В.А. Пономаренко. – К.: Наукова думка, 1993. – 153 с.
Репина Т.А. Аналитизм романского имени (Склонение существительного на западе и востоке Романии) / Т.А. Репина. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 168 с.
Репина Т.А. О далматинском языке и его месте в группе романских языков / Т.А. Репина. // Вопросы языкознания. – 1983. – №6. – С. 91-99.
Реферовская Е.А. Истоки аналитизма романских языков / Е.А. Реферовская. – М.-Л.: Наука, 1966. – 152 с.
Реферовская Е.А. Французский язык в Канаде / Е.А. Реферовская. – Л., 1972. – 215 с.
Романо-германская контактная зона. Языки и диалекты Швейцарии. / Отв. ред. А.И. Домашнев. – Л.: Наука, 1990. – 224 с.
Сабанеева М.К. Романские протоартикли в недрах іджив: вопросы теории и генезиса / М.К. Сабанеева // Вопросы языкознания. – 2003. – №6. – С. 4-14.
Степанов Г.В. К проблеме языкового варьирования / Г.В. Степанов // Испанский язык Испании и Америки. – М.: Наука, 1979.

Степанова Л.Г., Сухачев Н.Л. Далматинский и балканороманский (лексико-семантические изоглоссы) / Л.Г. Степанова, Н.Л. Сухачев // Romano-Balcanica (Вопросы адаптации латинского элемента в балканском ареале). – Л.: Наука, 1987. – С. 37-60.

Формирование романских литературных языков (каталанский, испанский, португальский, румынский) / Отв. ред. акад. Г.В. Степанов – М.: Наука, 1984. – 356 с.

Чобану И.Я. Семантика романського глагола (историко-семасиологическое исследование) / И.Я. Чобану. – Кишинев: Штиинца, 1985. – 109 с.

Широкова А.В. Диалектное членение общероманского праязыка / А.В. Широкова // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2002. – №3. – С.93-100.

Шишмарев В.Ф. История итальянской литературы и итальянского язика / В.Ф. Шишмарев. – Л.: Наука, 1972. – 359 с.

Інтернетвидання

Лінгвістичні атласи, карти, словники

Термінологічний словник

антономасія – переносне використання власного імені

білінгвізм – рівноправне використання двох мов (обидві мови виконують однакові функції)

варіант літературної мови – різновид літературної мови, який утворюється у територіально відокремленому колективі (або в результаті утворення літературної норми історично на основі інших діалектів, ніж загальнонародна літературна мова, або внаслідок довготривалого державного відокремлення)

гіпербатон – роз`єднання слів, зв`язаних сильним синтаксичним зв`язком (дієслово – прямий додаток, визначення – визначуване)

діалект – територіальний різновид мови, який характеризується рисами, відмінними від загальнонародної літературної норми

діглосія – нерівноправна двомовність, коли в різних сферах використовуються різні мови

дифтонгізація – розщеплення ударних голосних на висхідні дифтонги

дифтонгізація спонтанна – розщеплення голосних в залежності від наголосу і (майже завжди) від відкритого характеру складу

дифтонгізація позиційна – розщеплення голосних, обумовлене фонетичним оточенням (один з варіантів метафонії)

зія́яння (**зія́ння**) – немилозвучний збіг голосних. Інша назва — **гіа́тус** (*лат.* hiatus – щілина, отвір)

креольська мова – результат неповного та своєрідного засвоєння місцевим населенням іншої мови (як правило, європейської)

лінгвістична географія – науковий напрям, який досліджує різновиди мовлення (діалекти, говірки) методом картографування (шляхом опитування за заздалегідь укладеною лінгвістичною анкетою відбувається збір діалектного матеріалу, результати якого наносяться на географічні карти, які потім сукупно видаються у вигляді атласів)

метафонія – зміни якості ударного голосного звуку під впливом наступних звуків (в першу чергу *I* та *U*, а на Балканах також *A* та *E*)

мовна ситуація – розподіл функцій між різними мовами у певному суспільстві, мовна картина певного суспільства

мовний стан – форми мови та сукупність функцій, які вона виконує у суспільстві

мовні універсалії – такі елементи та властивості мови, які є притаманними всім мовам світу або більшості з них

народна латина – загально розмовна латинська мова в усі періоди її існування (архаїчний, класичний, пізній), з особливим урахуванням інновацій, які з`явились у пізній період, що безпосередньо передував періоду формування романських мов

народні слова – слова, що перейшли з пізньої розмовної латині у романське мовлення за неперервною усною традицією, і тому вони зазнали всіх фонетичних змін, типових для кожного окремого ареалу.

піджин – мова, що виникає в екстремальній ситуації міжетнічних контактів при гострій необхідності досягти взаєморозуміння. Словниковий запас такої мови зазвичай не перевищує 1500 слів. У випадку, якщо піджин буде засвоєний дітьми і стане їх рідною мовою (як це відбувалось, наприклад, з дітьми рабів на плантаціях), він може розвинутись до стану креольської мови.

романістика – комплекс філологічних дисциплін, котрі вивчають матеріальну та духовну культуру романських народів (історія, етнографія, культурологія, антропологія, література, фольклор)

романська філологія (або романське мовознавство) – розділ мовознавства, котрий вивчає історію виникнення та розвитку романських мов і діалектів, а також їх сучасний стан та функціонування

філологія – сукупність наук, що вивчають тексти, за допомогою котрих можна описати мову та літературу того чи іншого народу

фонетичний закон – емпірично встановлений факт того, що один і той самий звук в одних і тих самих фонетичних умовах в даний проміжок часу на одній території змінюється однаковим чином в усіх словах, де він зустрічається

фонетичні умови – місце звука відносно суміжних до нього звуків та його позиція у структурі слова та складу

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Тарасюк Інна Василівна

ВСТУП ДО СПЕЦФІЛОЛОГІЇ
(романської)
Методичні вказівки
для студентів освітнього кваліфікаційного
рівня бакалавр, професійне спрямування
«Мова і література (іспанська)»,
«Мова і література (французька)»

Рецензент *О.В. Тєлкова*
Відповідальний за випуск *І.Є. Шаргай*
Коректор *І.В. Тарасюк*